

C-J CHARPENTIER på motorcykel i Alfred Döblins fotspår! Från födelsestaden Stettin till den sista adressen i Berlin – innan landsflykten 1933.

DÅTID möter nutid i en unik kartläggning, när C-J berättar om den tyske författaren och spårar hans miljöer i dagens urbana landskap.

WIDEBUM, widebum – efter slutstrofen i Döblins mästerverk *Berlin Alexanderplatz* – är ett kulturhistoriskt äventyr genom-syrat av djup kunskap och spännande inblickar. Med avstamp i ett svunnet Polen.

WIDEBUM **WIDEBUM**

**Anteckningar kring
Alfred Döblins adresser**

C-J Charpentier

PRELUDIUM

Den här texten – formad som en växelsång under resa – börjar i Stettin och slutar i Berlin, cirklar kring skriftställaren och läkaren Alfred Döblin (1878-1957) och hans miljöer men viker också av och följer sidospår, möter av slumpen skapade sammanträffanden, växlar mellan dåtid och nutid – allt baserat på läsefrukter och egna iakttagelser. Där läsefrukterna även inkluderar arkivalier, stadsplaner och hundratal gamla fotografier.

Historiker besöker slagfält. Som författare och antropolog dras jag till kulturens platser: till hus och gaturum som knyter an till ord och bild; i verklighet eller i fiktion. Och jag njuter av att vara *in situ*, av att se det pågående, och låta tanken vandra bakåt – kör gärna motorcykel med kameror, kartor och anteckningsblock i packväskorna.

Döblin började jag för övrigt att läsa när jag arbetade i Heidelberg i mitten på sjuttioalet, träffade Fassbinder när han filmade i Berlin några år senare, och har sedan dess besökt åtskilliga platser med anknytning till den tyske författaren; senast 2012 – inför den här boken. Vars titel avslutar Döblins roman *Berlin Alexanderplatz. Die Geschichte vom Franz Biberkopf* (1929) med en strof som utifrån en ramsa förebådar brun uppmarsch och krig:

*... dem einen gehts grade, dem andern gehts krumm,
der eine bleibt stehen, der andere fällt um, der eine
rennt weiter, der andere liegt stumm, widebum, wide-
bum.*

Fler inledande ord behövs inte.

C-J C

DEL ETT: IMPERFEKTUM

STETTIN

1.

Alfred Döblin. Det finns alltid en bakgrund och en genealogi, och eftersom en text som i stora stycken kretsar kring svunna dagar måste ha ett avstamp i tiden väljer jag att låta berättelsen börja 1855 – året då Alfreds farföräldrar flyttade från Posen till Stettin.

Stettin – viktig handelsplats sprungen ur en vendisk fiskeby med tysk inflyttning för tusen år sedan och under seklernas gång styrd av pommerska hertigar, svenskar, preussare, fransmän och åter preussare – var sedan 1815 huvudstad i den preussiska provinsen Pommern.

Det var en annan värld och en annan politisk verklighet: Polen hade *de facto* upphört att existera efter tre delningar, och det land vi kallar Tyskland bestod fortfarande av trettioåtta suveräna stater.

Men det var samtidigt en värld på väg mot förändring, för med den framväxande industrialismen – med rötter i gruvdrift och järnvägbyggande – kom *die Grönderzeit*, grundläggartiden. Liktydigt med en period av

väldig och optimistisk samhällsomvandling, omfattande byggprojekt och ekonomisk tillväxt i hela det tyskspråkiga området, där många dessutom skapade stora förmögenheter.

För Stettins del kan man säga att grundläggartiden inleddes med den hundratrettiofyra kilometer långa järnvägen som förband staden med Berlin 1843, och därefter följde utbyggda hamnar och varv, nyanlagda fabriker och verkstäder.

Stettin expanderade kraftigt, och för att möta en ökande befolknings behov och krav påbörjades anläggandet av en *Neustadt* invid den medeltida kärnan *Altstadt*.

Fyra demografiska uppgifter tydliggör slutligen Stettins utveckling: 1815 bodde här tjugoen tusen personer, 1885 hade siffran stigit till hundratusen, 1900 hade invånarantalet vuxit till tvåhundratusen och 1941 närmade sig befolkningen fyrahundratusen. Och staden, svårt bombad under kriget, förblev tysk till 1945. Följt av ”polskifiering” då bland annat alla cirka niohundra tyska gatunamn byttes mot polska, samtidigt som Stettin – den nittonde maj 1946 – officiellt blev Szczecin. Parat med en motsvarighet till etnisk rensning: tyskar ut, polacker in.

Och efter detta komprimat kan vi så nalkas familjen som lämnade Posen för staden vid Oder i oktober 1855 – en sträcka på ungefär nitton mil.

2.

Genealogi. Posen, med anor från niohundratalet och senare ett betydelsefullt administrativt säte, var en stad med blandad tysk och polsk befolkning – till skillnad från Stettin vars invånare till omkring nittioåtta procent bestod av etniskt tyska protestanter.

Här i Posen, vars namn kommer från ett polskt ord som ungefär betyder ”något känt”, föddes Alfreds farfar Simon 1812 – av tysk-judiska föräldrar.

Familjen drev konfektionsbutik vid torget, och när Simon ansågs giftasvuxen arrangerades äktenskap enligt den konvens och det patriarkala system som rådde.

Bruden kom från samma stad och hette Rose-Emilie född Jessel, och paret fick två barn: Harriet 1843, och Magnus – kallad Max i familjen – 1846.

Familjen Döblin ingick naturligtvis i en krets av vänner och affärsidkare där socialt umgänge kombinerades med ekonomi, och i denna krets fanns Simon Freudenheim och hans hustru Ernestine född Wronker – bosatta i den betydligt mindre orten Samter trettiofem kilometer nordväst om Posen.

Freudenheims ägde värdshus och specerihandel, och i familjen fanns fyra barn: Rudolf, Josef, Leopold och Sophie – den senare född 1844.

Förutom dessa grundläggande uppgifter vet man att familjen Freudenheim var skäligen välbeställd, och att sönerna flyttade till östra Berlin omkring 1866 – där

de etablerade sig i trä- och möbelbranschen.

Däremot går det inte att med säkerhet fastställa varför Simon Döblin med hustrun Rose-Emilie och barnen Harriet och Max flyttade till Stettin men den rimliga gissningen handlar om affärer, att den expanderande metropolen hade mer att erbjuda än Posen. Dessutom var kanske Stettin som etniskt homogen stad mer tilltalande än Posen med sina växande spänningar mellan tyskar och polacker.

Slutligen kan man också anta att familjen Döblin anlände till sin nya boplats med den järnväg som invigdes 1848, och att Simon var väl förberedd. Ty nära nog direkt efter ankomsten kunde han öppna *Cravatten-Fabrik* i en fastighet med adress Schulzenstrasse 38 i *Altstadt*. Möjligtvis bodde han och familjen i samma hus, eftersom inga andra angivelser mig veterligt står att finna i stadens annaler.

Posen heter idag Poznań och Samter heter Szamotuły; med sexhundratusen, respektive adertontusen invånare.

3.

Schulzenstrasse. Gatans namn betyder ungefär Borgmästargatan efter ordet *Schulze* som är synonym till *Schultheiss*, och den finns belagd från 1200-talet då det fortfarande bodde vnder i några av husen.

Schulzenstrasse löpte från Kohlmarkt förbi de båda

medeltidskyrkorna Jacobi och Johannes ner mot Oders västra sida, och den utvecklades med tiden till en hantverks- och handelsgata, och här bosatte sig också åtskilliga judar sedan ett edikt 1812 givit dem rätten att bo i Stettin.

Hit till Schulzenstrasse kom alltså Simon Döblin – troligen med sin familj – hösten 1855, och jag kan föreställa mig att gatan vid den tiden kantades av mycket gamla gavelhus invid mer samtida byggnader med klassicistiska och elaborerade fasader. Här fanns vidare gott om butiker, damklädesaffärer och handelshus, jämte Eichstädts bryggeri, flera kontor och minst en bank. Vidare vet vi att antalet judar i staden nu uppgick till mellan åttahundra och niohundra.

Uppgifterna om dessa första år i Stettin är knapphändiga men det stod redan tidigt klart att Max skulle vandra i faderns fotspår – således sattes han i lära och utbildade sig med tiden till skräddarmästare, medan familjen smidde planer för hans framtid och fortsatta verksamhet.

Fast var man bodde känner jag inte till. Det kan ha varit på Schulzenstrasse men likaväl annorstädes, för det kommer att dröja bortåt tjugo år innan namnet Döblin ånyo dyker upp i de adresskällor jag haft tillgång till. Men då är Max redan gift och har barn.

4.

Äktenskap. Simon och Rose-Emilie Döblin hade med största sannolikhet kontakt med familjen Freudenheim från Samter hela tiden efter flytten till Stettin, och 1871 arrangerades äktenskap mellan skräddarmästare Max och den två år äldre Sophie Freudenheim. Då hade de tyska staterna enats i januari samma år och upprättat kejsardömet – som förbundsstat – med Wilhelm I av Preussen på tronen, varefter det tysk-franska kriget avslutades. Och det rådde fortfarande grundläggartid med framtidstro och tillväxt, och i Stettin planerades intensivt för en utvidgning av det redan igångsatta uppförandet av *Neustadt*.

Max Döblins föräldrar var begeistrade och höll Sophie för ett gott parti, ty med hennes familjs pengar kunde Max snart öppna *Konfektionsgeschäft* – men affärerna blev knappast någon framgång.

1873 skakades Tyskland och Österrike-Ungern av *Gründerkrach*, en förödande börskrasch till följd av bland annat ekonomisk överhettning: stora förmögenheter utraderades nästan över natt och vanligt folk fick färre sedlar och mynt att röra sig med. Men krisen berörde knappast det offentliga Stettin för samma år fattades beslut om *Entfestigung*, rivning av militära anläggningar, för att ge plats åt civil nybyggnation.

För Max del minskade antalet kunder med krisen och han tvingades att lägga ner rörelsen, varpå han

istället öppnade ett enkelt skrädderi, vilket visade sig vara en riktig satsning. Nya kunder strömmade till i sådan mängd att han behövde anställa personal, och familjen upplevde ett visst välstånd.

Förhållandet mellan makarna var dock långtifrån gott, de hade knappast något gemensamt, och Max var dessutom ständigt otrogen.

Max och Sophie var helt olika människotyper. Han hade utpräglad konstnärliga intressen, var släkt på mödernet med operettkompositören Leon Jessel (som misshandlades till döds av Gestapo på Alexanderplatz 1941), spelade fiol och piano, tecknade, diktade och komponerade – något som den handfasta och pragmatiska hustrun Sophie hånade honom för.

Därmed fanns en grund för splittring redan från samma stund som äktenskapet ingicks.

5.

Albrechtstrasse. Omkring 1875 – oklart sedan hur länge – återfinns Max och Sophie Döblin med barnen Ludwig (f. 1872) och Meta (f. 1874) på Albrechtstrasse 5, och i detta hus föds sonen Hugo 1876 – senare skådespelare och teaterman.

Albrechtstrasse, som sannolikt fått sitt namn efter den pro-lutherske preussiske hertigen Albrecht (1490-1568), var en knappt femhundra meter lång gata som sträckte sig västerut från de skansar som vette mot Oder till Gre-

nadjärkasernerna, och eftersom det låg flera militära installationer i området antar jag att Albrechtstrasse – precis som den korsande Lindenstrasse – drogs under tidigt 1700-tal; troligen för trupptransporter och liknande.

När Döblins flyttade in på gatan hade nedmonteringen av Fort Preussen och skansarna börjat, och hela kvarteret var en stor byggarbetsplats. Här skulle bland annat Nya Rådhuset och Hotel Victoria uppföras, och här skulle park, planteringar och lekplats anläggas.

Sedan tidigare fanns redan militärhögkvarteret Kommandantur, Friedrich-Wilhelms-Gymnasium, domstolen Landgericht och Johannesklostret vid eller i anslutning till gatan, jämte en handfull fem sex våningar höga *Mietkasernen* av samma typ som i exempelvis Berlins arbetarstadsdelar Prenzlauer Berg och Kreuzberg, och det var förmodligen i ett sådant hus med åtskilliga lägenheter som Döblins bodde; granne med familjen Dietherts ölbutik.

Dessutom förtjänar det att nämnas att staden Stettins styrande, samtliga tyskar, vid den här tiden var en framsynt skara män som i stor utsträckning även satsade på infrastruktur som sjukhus, skolor och kommunikationer, jämte estetiska kvaliteter som parker och blommande ögonfröjd – och säg mig hur många kommunalpolitiker som planerade lekplatser för nästan hundrafyrtio år sedan...

6.

Bollwerk. Från Albrechtstrasse gick flyttlasset, oklart exakt när, till Am Bollwerk 37 – drygt femhundra meter öster om den förutvarande adressen, och det var i detta hus som Alfred såg dagens ljus lördagen den tionde augusti 1878. Varefter lillebror Kurt föddes i samma bostad två år senare.

Fastigheten, ungefär sex våningar hög och med huvudfasaden mot floden, bör med sina bakgårdar och gårdshus ha omfattat hela det kvarter som inskrevs mellan Bollwerk-Heiligegeiststrasse-Schneckenortorstrasse-Klosterstrasse, och bakom detta block – med adress Heiligegeiststrasse – låg Skyttehuset, Hotel Metropole, ett av stadens fängelser och Johanneskyrkan, den senare nära gatan där Simon öppnat sin *Cravatten-Fabrik* tjugotre år tidigare.

Am Bollwerk, efter de förstärkande bålverk som under århundraden byggts utmed Oder, var under 1800-talets andra hälft och framåt ett populärt stråk med myllrande folkliv – kanske inte olik dåtidens Strandvägen i Stockholm.

Det var en lång och bred gata på flodens västra sida, kantad av höga imposanta stenhus som vette mot kajer och vatten, byggnader med bostäder över näringsställen, banker och affärer. På kajerna lossades fisk och styckegods, och här fanns terminaler och kontor för båtturen frakt och persontrafik – kort sagt en nerv i staden.

Och det var en stad som växte och moderniserades ytterligare under den nytilträdde nationalliberale borgmästaren Hermann Hakens ledning: Nya Rådhuset i rödteglad nygotik kunde invigas, Victoriaplatz – vars namn jag sett stavat på tre olika sätt – grönskade runt fontänen med sitt springvatten, hästdragna spårvagnar knirkade utmed gatorna, den första telefonstationen öppnade med trettio abonnenter, man planerade för elektrifiering, nytt postkontor, och stora samhälleliga institutioner, handel och hamnar blomstrade, och industrierna byggde ut – gick för högtryck. Med varv, trä, cement, livsmedel, metall, finmekanik och herrkonfektion. Stettin skulle bli en världsstad, och det storskaliga byggandet fortsatte ungefär fram till första världskriget.

Två industriella flaggskepp från tiden kom att nå världsrykte: Vulcan med tillverkning av fartyg och lokomotiv, och Stoewer som började med symaskiner för att längre fram via cyklar och skrivmaskiner gå vidare med bilar. Varvid den första motoriserade fyrhjulingen lämnade fabriken 1899.

7.

Frauenstrasse. Familjen Döblin bodde på Am Bollwerk till 1882, då flyttlasset gick till nummer 16 på Frauenstrasse i *Altstadt* – en sträcka på femhundra meter i nordostlig riktning.

Frauenstrasse var en del av det medeltida Stettin, anlagd som Fruwenstrate efter ett nunnekloster i början av 1300-talet, och här uppfördes ungefär samtidigt stadens första rådhus – ombyggt 1677. Här fanns också stadsmur med stadsport och Siebenmäntelturm – det senare uppkallat efter en skräddare som stulit sju manteltyger av hertigen och därefter suttit fängslad i tornet, och under 1700-talet tillkom militära byggnader och fortifikationsanläggningar i gatans närhet, följt av börshuset 1832.

Frauenstrasse var då en ganska lång gata som löpte från Neuer Markt till Augustastrasse – nedanför de pommerska hertigarnas massiva borg från 1400-talet och tre kvarter ovanför Bollwerk, varefter gatans bortersta del skänklade ner mot Oder.

När Döblins flyttade hit fanns fortfarande flera av de gamla byggnaderna kvar, senmedeltida gavelhus som var smalare och något lägre än husen utmed Bollwerk, och jag gissar att det nya boendet var betydligt enklare än våningen invid floden – att det speglade Max sviktande ekonomi.

Möjligtvis hade Max också sin verksamhet i samma hus som familjen bodde men för detta har jag bara hittat ett enda belägg, vars korrekthet jag inte kan vidimera. Årtalsangivelsen slår vidare fel på ett år, vilket å andra sidan kan betyda att Max hade affärslokal i huset innan familjen flyttade in. Men detta är och förblir antaganden.

Frauenstrasse bör dessutom ha varit en livlig och folklig gata, här fanns ölhallar och näringsställen som till exempel Café Rheingold på hörnet efter nummer 16, minst ett bränneri med servering, plus frisör och ett flertal affärer, och inne på gårdarna låg stora höga senmedeltida spannmålsmagasin som ständigt trafikerades av hästdragna vagnar.

För den som är road av jämförelser skulle jag kunna tänka mig att dessa kvarter såg ut ungefär som Gamla Stan i Stockholm, eller motsvarande stadsdelar i exempelvis Stralsund och Görlitz.

8.

Kaiser-Wilhelm-Strasse. Max, Sophie och barnen blev dock inte långvariga på Frauenstrasse, för redan 1883 gick flyttlasset vidare till Kaiser-Wilhelm-Strasse 7 – ett hus som låg mellan Kaiser-Wilhelm-Platz och Augusta-platz.

Ungefär här ruvade tidigare Fort Wilhelm, uppfört 1724 och rivet 1875 för att ge plats åt den nya stadsdel som växte fram efter parisiska förebilder – med eleganta boulevarder som strålade ut från ett centralt torg.

Den då relativt nyanlagda Kaiser-Wilhelm-Strasse – belägen nordväst om Frauenstrasse – var Stettins motsvarighet till Champs-Élysées. Den var nästan femtonhundra meter lång och sträckte sig från platsen för ett planerat kyrkbygge (där man istället uppförde provins-

förvaltningens byggnad Landeshaus 1921) via de båda torgen Kaiser Wilhelm och Augusta fram till Königsplatz, kantad av höga stenhus med tidstypiskt klassicistiskt smyckade fasader, ofta med tinnar och torn, och här fanns bostäder, ett gymnasium under uppförande, banker, affärer, apotek och restauranger, och mitt i gatan – mellan körbanorna – löpte en promenadväg i trädskugga invid planteringar och gräsmattor. Vilket sammantaget vittnar om en betydligt mer prestigefylld adress än den tidigare, och att flytten hit kan ha ett samband med Max förbättrade ekonomi sedan han bytt konfektionsbutiken mot ett mer vardagligt och frekventerat skrädderi, och här bodde man ståndsmässigt i fyra år.

9.

Elisabethstrasse. Mot slutet av boendet vid den eleganta och lindprydda boulevarden måste något ha hänt, och man kan eventuellt spekulera om äktenskapliga motsättningar, för 1887 återfinns familjen på Elisabethstrasse 50 – som innan alla gatans hus numrerades om omkring 1885 hade nummer 10 – och detta hus bör ha legat ganska nära hörnet mot Albrechtstrasse, där man bodde innan flytten till Am Bollwerk.

Elisabethstrasse var en lång – och enklare – gata som sammanband de stora artillerikasernerna vid järnvägs-

området i söder med Augustaplatz, och här låg förutom många fyra-fem våningar höga ordinära bostadshus även två domstolar, en kyrka, ett institut för dövstumma, ett kommunalt konstgalleri – grundat 1857, ett fängelse, ett *Waisenhaus* för föräldralösa barn, Evangelisches Vereins- und Gesellhaus, konsistoriet, och tre skolor: Städtische Mädchen Mittelschule, Kaiserin-Augusta-Victoria-Schule för flickor och Friedrich-Wilhelms-Realgymnasium.

10.

Friedrichstrasse. Även Elisabethstrasse blev ett kortvarigt viste, för redan 1888 flyttade man till hörnhuset Friedrichstrasse-Lindenstrasse, en stor hyreskasern som – om jag tolkat kartorna rätt – blott låg mindre än tvåhundra meter från den just lämnade bostaden; nära Kirch-Platz, den nyanlagda lekplatsen, skattekontoret och stadsmuseet.

Alfred var då knappt tio år gammal, litteraturintresserad, och gick sedan tre år i en förberedande skolklass vid Friedrich-Wilhelms-Realgymnasium på Elisabethstrasse 51 (nummer 11 till omkring 1885). Lekplatsen i grannskapet lär han dock knappast ha besökt, eftersom han hellre satt hemma och läste.

Både Friedrichstrasse och Lindenstrasse – och i synnerhet Friedrichstrasse med sin närhet till Fort Preussen – anslöt vid den här tiden till stadens militära

anläggningar med olika kaserner, övningsfält och militärsjukhus.

Så långt adressböckernas uppgifter. Men här i den nyss nämnda hörnfastigheten slutade också familjen Döblins liv i Stettin, när ett brev poststämplat i Hamburgs hamn nådde Sophie, som då fick veta att hennes make i största hemlighet lämnat staden den åttonde juli och var på väg till USA med sin älskarinna tillika anställda sömmerska, *Nähfräulein* Henriette Zander.

Faderns flykt var en katastrof för familjen, plågade den unge Alfred så svårt att han inte ville gå ut, menade att alla stirrade på honom och hans mor.

För Sophie Döblin blev tiden som följde en prövning. Max var skuldsatt, och plötsligt stod hon ensam med de fem barnen Ludwig, Meta, Hugo, Alfred och Kurt, fick göra sig av med skrädderi och tyglager, hade inga pengar till barnens fortsatta skolgång, tvangs både tigga och söka tillfälliga arbeten, innan brodern Rudolf Freudenheim erbjöd en lösning i form av en tågbiljett till Berlin; i tredje klass.

Det är dock oklart exakt när avresan till huvudstaden ägde rum men mycket tyder på att det var i månadsskiftet augusti-september – alltså något innan skolornas hösttermin startade.

Själv beskrev Alfred senare sin uppväxt i Stettin som ett *tohuwabohu*; hebreiska för ”total oordning” – från inledningen av *bereshit*, eller Första Mosebok.

Staden vid Oder lämnade för alltid en bitter smak Fadern var och förblev en svikare, medan moderns omsorger skapade en varm relation.

11.

Sammanträffanden. Det var inte bara skriftställaren Alfred Döblin som hade kopplingar till Stettin, för till denna stad kan också knytas en handfull andra personer som längre fram i tiden skulle komma att spela betydelsefulla roller i kulturlivet, män vars levnadsvägar och konstnärliga verksamhet på olika sätt förde dem samman med Döblin i Berlin.

Några hundra meter från familjen Döblins många adresser, i ett hus byggt 1886 med adress Burscherstrasse 34 (50 enligt en mindre säker källa), föddes Georg August Friedrich Hermann Schulz (1893-1946). Fadern var *Deckoffizier* och sonen kom – av för mig obekanta anledningar – att växa upp runt hörnet i ett hyreshus på Kurfürstenstrasse 5. För att efter teaterstudier slå sig ner i Berlin 1921; som skådespelaren Heinrich George.

I Stettin föddes också författaren, tillika bankirsonen, Franz Hessel (1880-1941) och konstnären och dadaisten Theodor Baargeld (1892-1927); båda av judisk börd, den senare uppvuxen som Alfred Ferdinand Grünwald i välbärgad övre medelklass. Deras boplatser har jag dock inte, bland annat till följd av krig

och förstörda arkiv, lyckats spåra.

En annan intressant detalj, daterad våren 1897, är definitivt värd att nämnas. Ty då besökte filmpionjären Max Skladanowsky (1863-1939) från Berlin staden för att visa film i Stettiner Stadthallen, och gjorde samtidigt en av världens första dokumentärfilmer – explicit på gatan där Döblin föddes: den omkring en minut långa *Am Bollwerk in Stettin*. Skladanowsky hade då något år innan – och *före* bröderna Lumière – uppfunnit filmkameran *Kürbelkiste* och projektorn *Bioskop*.

Dessutom tillbringade publicisten Kurt Tucholsky (1890-1935) åren 1893-1899 i staden, där fadern var stationerad som bankman. Familjen – likaså judisk – bodde i ett nybyggt hus på Kronprinzenstrasse 29 nära Kaiser-Wilhelm-Platz, innan man återvände till Berlin. Och som en liten litteraturhistorisk parentes arbetade författaren Hans Fallada (1893-1947) vid Stettins *Landwirtschaftskammer* 1915-1916; förmodligen med potatis.

För kalenderbitaren kan vidare nämnas att konstnären George Grosz (1893-1959) under en period gick i lära hos *Hofbildnismaler* Heinrich Iser på Kleine Domstrasse i *Altstadt*, samt att dadaisten Hugo Ball (1886-1927) gjorde ett kort nedslag med hustrun Emmy Hennings i mars 1920 i anledning av arvskiftet efter hennes föräldrar.

Den som vill veta mer om Stettins historia rekommenderas Ilse Gudden-Lüddeke: *Chronik der Stadt Stettin* (1993) – ett uppslagsverk på sjuhundra sidor.

BERLIN

12.

Scenväxling. Vi förflyttar oss nu till den kejsrerliga huvudstaden i augusti eller september 1888, då tåget från Stettin rullade in på Stettiner Bahnhof på Invalidenstrasse vid midnatt – i ett moln av kolrök. Ombord fanns Sophie Döblin och hennes fem barn, och man kan anta att Sophies storebror Rudolf Freudenheim mötte på stationen – kanske med häst och kärra om man inte nyttjade stadens offentliga transportmedel i form av hästdragna vagnar, ångloksdrivna tåg på den *Ringbahn* som allmänt kallades ”hundhuvudet” efter rälsnätets form, eller de skäligen nyintroducerade elektriska spårvagnar, som nu började göra insteg i gaturummet.

Berlin var vid den här tiden en sjudande och växande storstad med runt en och en halv miljon invånare; inkluderande omkring 160 000 judar.

Gründerzeit-krisen hade visserligen lamslagit delar av näringslivet, skapat arbetslöshet och proletariserat stora grupper av människor men Berlin var trots allt en industristad med betydande verksamheter som Siemens, AEG och Borsig – vid sidan av ett nästan oräkneligt antal mindre företag. De senare ofta med östjudisk arbetskraft som bodde och arbetade under mycket påbra förhållanden i gamla Scheunenviertel, laduområdet, nära Alexanderplatz.

På det nationella planet var 1888 något av ett ödesår. Kejsar Wilhelm I dog i mars och efterträddes av den liberalt sinnade Friedrich III, som dock avled efter bara nittionio dagar på tronen, varefter Wilhelm II tillträdde som kejsare den femtonde juni.

Och den tjugonde april påföljande år föddes Adolf Hitler.

13.

Blumenstrasse. Rudolf Freudenheim, bosatt i Berlin sedan mer än tjugo år och verksam som möbelfabrikant tillika importör av så kallade exotiska träslag, hade ordnat boende åt systemn och hennes barn på Blumenstrasse kort nedanför Grosse Frankfurter Strasse i den östliga stadsdelen Friedrichshain. Rudolf stod förmodligen för hela hyran, och han gav även familjen kontanta bidrag. Själv bodde han vid den här tiden på Köpenicker Strasse 110, ungefär en kilometer därifrån och söder om floden Spree.

Blumenstrasse, som tidigare hette Lehm-gasse, fick sitt namn 1816 efter den tyskfödde hugenotten, botanikern och trädgårdsodlaren Jean David Bouché (1747-1819), vars hortikulturella anläggningar tilldrog sig stort intresse – inte minst från samhällets absoluta toppskikt som ofta sågs dricka kaffe i hans växthus.

Trädgårdar och grönska i all ära men här fanns också fattiga arbetarkvarter med nergångna bostads-

hus och slitna fabriker, osunda bakgårdar, råttor och rykande skorstenar, kort sagt proletära miljöer med små mörka och överbefolkade kyffan.

Dessutom hade Blumenstrasse ett visst rykte, ty här utbröt våldsamma kravaller på kvällen den tjugofemte juli 1872, då en utblottad skomakare i nummer 52 skulle vråkas för att han inte klarade att betala hyran.

Upprörda hyresgäster samlades då på gatan och slog sönder världens fönster, och under natten strömmade tusentals människor till Blumenstrasse för att markera sitt missnöje och sin solidaritet – tills ridande polis drev bort dem klockan tre på morgonen.

Påföljande dag fortsatte oroligheterna, sedan polisen börjat riva ett område med bräskjul bebott av medellösa som kommit till Berlin i hopp om arbete, och härefter följde tre dagar långa gatustrider med barrikadbyggen, innan gardesdragoner från det kejserliga Alexanderregementet skingrade människorna. Åtskilliga greps och av dessa dömdes trettiofyra till fängelse; längst straff – fyra och ett halvt år i tukthus – fick en vagnmakare från trakten.

Men Blumenstrasse har också andra referenser. Några år senare kom Heinrich Zille (1858-1929) till gatan för att lära sig måla, Zille som akvarellerade livet på drickerierna, och här föddes kompositören Hugo Kaun (1863-1932), som senare flyttade till Milwaukee där han verkade i sexton år, innan han återvände till Berlin.

Blumenstrassekravallerna, uniformernas sablar och

den tyska arbetarklassens växande politiska medvetenhet stämplade naturligtvis livet i kvarteren, och hit kom alltså den tioårige gossen Alfred från det skäligen lugna Stettin, och här fick han med största sannolikhet sina första och präglande intryck av det ojämlika samhälle som omgav honom.

Kort efter flytten började Alfred i folkskolan – *Gemeindeschule 49* – på Blumenstrasse. Hans klasskamrater kom alla från fattiga arbetarhem, och nu grundlades den medkänsla han längre fram i livet med stor patos visade för samhällets svaga.

14.

Episod. Döblins hade inte mer än hunnit installera sig på Blumenstrasse förrän Sophie fick bud från Hamburg, dit den förlupne maken Max anlant den tjugoundra september 1888.

Försöket att starta skrädderverksamhet i USA hade misslyckats totalt, Max var utblottad, och ansökte nu hos polisen om mantalsskrivning, bodde förmodligen på Laufgraben 35 i Hamburgs norra delar, och hade alltså något slags koppling till skrädderindustrin.

Max kontaktade Sophie i Berlin och sade sig vilja reparera äktenskapet och börja om på nytt, och Sophie reste till Hamburg – sannolikt utan barn – men återföreningen blev ett fiasko. Max hade fortfarande ett förhållande med sin sömmerska som följt med till-

baka till Tyskland, och det påstås att det även fanns andra kvinnor. Vilket tvingade Sophie att åka tillbaka till en osäker framtid i Berlin – och ett liv som vore omöjligt utan broder Rudolfs bistånd.

15.

Adresser. Om resan till Hamburg, återkomsten och de följande åren i huvudstaden finns luckor i historie-skrivningen men vi vet att Sophie bodde med barnen på åtskilliga adresser – samtliga i stadens östliga delar, och bokstavligen i Blumenstrasses närhet.

Men även här finns oklarheter, både vad beträffar plats och kronologi. Flera av hennes bostäder är nämligen inte registrerade i de annars så grannliga *Berliner Adressbücher*, vilket sannolikt berodde på att hon av och till var ”tillfälligt inhyst” – inte formell hyresgäst.

Under en period levde hon och barnen på Markusstrasse 20, tidigare Rosen-Gasse och namnbytt 1861 efter Markugemeinde och Markuskyrkan – granne med Rudolfs fabrik.

Från omkring år 1890 anges bostaden som Liebertsches Haus på Strasse A som gick mellan Grosse Frankfurter Strasse och Blumenstrasse, och som 1891 bytte namn till Marsiliusstrasse efter en *Schulze* och ämbetsman verksam på 1200-talet – varvid den formella adressen blev Marsiliusstrasse 20 – och här bodde familjen till omkring 1894. Vidare finns bostäder

– med reservation för den inbördes ordningen – noterade på Landsberger Strasse och Grüner Weg 108 och 122, och därefter på Wallner-Theater-Strasse 32 – inte så långt från Wallnerteatern och det senare uppförda flotta danspalatset ”Resi” på Blumenstrasse 10; ett etablissemang som stoltserade med tvåhundra telefoner och rörpost mellan borden.

Wallner-Theater-Strasse fick för övrigt sitt namn omkring 1865 efter den då nyöppnade teatern, och på förslag från bokhandlare Hoffmann som gav ut David Kalischs satiriska veckotidning *kladderadatsch* – som på lokalt idiom betyder att något faller i golvet och går sönder.

Någon gång omkring 1890 fick Ludwig – den äldste av pojarna Döblin – anställning hos Sophies broder Rudolf, och några år senare öppnade han egen trähandel på Markusstrasse 5; i kompanjonskap med en mig okänd herr Mamlok.

Vad som, slutligen, föranledde de många bostadsbytena vet nog bara Sophie Döblin själv men jag gissar på skral finans, eftersom hon periodvis även hade inneboende i sina små lägenheter.

16.

Sidospår. Ungefär samtidigt som Sophie Döblin lämnade Stettin experimenterade bildmakaren Max Skladanowsky i hemstaden Berlin – efter att ha lärt sig foto,

litografisk teknik och glasmåleri, samt arbetat med teaterapparatur. Hans familj, som var tysk och icke-judisk, kom ursprungligen från Obersartowitz fyrtio kilometer nordost om Bromberg i dagens Polen.

Pappa Carl Theodor var stuckatör, senare drabbad av *Gründerzeit*krisen som tvingade honom att söka nya utkomstmöjligheter – i underhållningsbranschen där han arrangerade ljusbildsföreställningar, *Nebelbilder*, med hjälp av sönerna Max, Eugen och Emil. Familjen bodde då på Berliner Strasse 40.

Omkring 1892 kom Max i kontakt med fotografen Wilhelm Fenz som hade ateljé i en takvåning med stor terrass på Schönhauser Allee 147, och de båda herrarna inledde ett samarbete. Varefter Max fick disponera krogen Feldschlösschens trädgårdsservering – invid föräldrahemmet – på Berliner Strasse 27 för sina olika försök när ägaren höll veckolig *Ruhetag*; försök som ledde till världens första rörliga bilder.

Premiärvisningen, ett dussin filmade varieténummer toppade av en boxande känguru, ägde rum på nöjeslokalen Wintergarten på Friedrichstrasse den första november 1895. Och nästa år gjorde Max sin förmodligen första dokumentär *Leben und Treiben am Alexanderplatz*.

Det blev åtskilliga tidiga rullar i Berlin – inklusive en spektakulär brandkårsutryckning på Lindenstrasse sedan man först falsklarmat – och därefter följde besök i Paris, Köpenhamn, Malmö, Stockholm. och Stettin

I samband med Sverigebesöket presenterade han sina Pariserfilmer vid en industriutställning i Malmö den 28 juni 1896 inför sammanlagt trettiofemtusen begeistrade åskådare, vilket var den första offentliga visningen av ”levande fotografier” i landet. Hans sekvenser från Djurgården, upptagna några dagar senare, anses för övrigt vara den första film som spelats in i Sverige.

Under filmvisningen i Stettin 1897 drog polispresidiet in Skladanowskys ”näringsstillstånd” på formellt byråkratiska grunder, varpå han återvände till huvudstaden och ett idogt laborerande med bilder och fotografisk apparatur; huvudsakligen på och kring Schöenhauser Allee.

Om den unge Alfred Döblin någonsin såg Max Skladanowskys korta dokumentära filmer vet jag inte. Dock har jag sett i litteraturen att Döblin redan 1909 intresserade sig för filmen som medium och *Theater der kleinen Leute*.

17.

Studier. 1891 fick Alfred som obemedlad friplats vid Köllnisches Gymnasium på Wallstrasse, var inledningsvis en duktig elev men sjönk gradvis i betygsskalan, eftersom han var mer intresserad av att läsa böcker än av skolarbetet; skönlitteratur och filosofi – med en särskild kärlek till Hölderlin.

1896 skrev han sin första litet större prosatext

Modern. Ein Bild aus der Gegenwart, i vilken han – inspirerad av socialdemokraten August Bebel (1847-1916) – stormade mot kapitalismen. Familjen bodde då troligen i Ludwigs våning på Grüner Weg 108, en gata som på den tiden löpte ett par kvarter söder om Grosse Frankfurter Strasse och sammanband Blumenstrasse med Küstriner Platz, som anlagts 1867 i samband med att järnvägen från Berlin till Küstrin invigdes.

Under åren vid detta gymnasium var Alfred Döblin – förmodligen – skolkamrat med Alfred Wegener, född 1880 och död på Grönland 1930. De båda unga männen disputerade dessutom samtidigt. Varefter Wegener formulerade teorin om kontinentalsockelns rörelser (1912), och blev därmed en av den moderna geologiens fäder.

Den trettonde september 1900 avlade Alfred Döblin sin *Abitur*, och den sjuttonde oktober skrev han in sig vid Friedrich-Wilhelms-Universität, och inledde sina medicinstudier.

Fast under detta år återfinns inte Sophie Döblin i adressböckerna – men väl sonen Ludwig som står upptagen som köpman med adress Wallner-Theater-Strasse 44.

Ungefär samtidigt som Döblin avslutade gymnasiet färdigställde han också romanen *Jagende Rosse*, som han skickade till den kände kritikern Fritz Mauthner vilken returnerade det handskrivna manuskriptet efter

ett par dagar – men eftersom Alfred sänt sin text under falskt namn kunde han inte få ut konvolutet från posten; fick rekapitulera boken senare utifrån kladdar och minnesanteckningar.

Uppbrottet från Stettin och de svåra åren under knappa omständigheter i Berlin bearbetade Alfred Döblin långt senare i den delvis självbiografiska boken *Pardon wird nicht gegeben* (1935).

18.

Läkaren. Alfred Döblin fortsatte – med ekonomisk hjälp från morbror Rudolf – sina medicinstudier i Berlin, för att i april 1904 påbörja sitt doktorsarbete vid universitetet i Freiburg im Breisgau, där han ganska exakt ett år senare disputerade med en avhandling om minnesstörningar hos alkoholister, *Gedächtnisstörungen bei der Korsakoffschen Psychose*. Varpå han i juli 1905 genomförde sin slutexamen som läkare med betyget *gut*.

Efter disputationen sökte Alfred en tjänst som *Assistensarzt*, motsvarande underläkare, vid ett sjukhus i Stettin men fick avslag, något han senare kommenterade med orden *Die Stadt hat mir also wieder die kalte Schulter gezeigt*. Sannolikt, för att citera honom själv, till följd av hans ”judenäsa”.

Nekandet i Stettin förde honom istället till Regensburg, där han arbetade under knappt ett år som *Assis-*

tentarzt vid mentalsjukhuset *Kreis-Irrenanstalt* Kart-haus-Prüll.

I oktober 1906 återvände Alfred till Berlin sedan han fått en tjänst som *Assistenzarzt* vid mentalsjukhuset i Buch ett gott stycke norr om centrum, och här lärde han påföljande år känna den sextonåriga, protestantiska sjuksköterskan Frieda Kunke med vilken han inledede ett förhållande, och ungefär samtidigt bosatte han sig hos sin mor på Pillauer Strasse 7 i Friedrichshain, några hundra meter sydost om de kvarter där han tillbringade sin ungdom efter avfärden från Stettin.

Pillauer Strasse var en mycket kort gata mellan Memeler Strasse och Bromberger Strasse, och den fick sitt namn 1876 efter staden Pillau i Ostpreussen – idag ryska Baltijsk nära Kaliningrad – efter att tidigare ha hetat Strasse Nr 14, och här hade Sophie Döblin en lägenhet i en stor kompakt hyreskasern. Vars invånare enligt adressregistret angavs vara murare, taktäckare, skattekontor (*Steuerannahmestelle*), tvätterska, skomakare, målare, betjänt, frisör, metallhandlare, snickare, och två invalider. Angivelsen ”invalid” i offentliga dokument ansågs vid den här tiden vara legio.

Döblin bodde på Pillauer Strasse i ett par år, och fick under tiden – i oktober 1908 – tjänst som *Assistenzarzt* vid stadssjukhuset Am Urban, som också blev hans bostad under två eller tre år, och på detta sjukhus träffade han den förmögna judiska vårdstudentskan Erna Reiss, som han förlovade sig med i februari 1911.

Urbansjukhusets regelverk föreskrev att assistent-läkarna skulle vara ogifta och bo på sjukhusområdet vilket tvingade honom att säga upp sig, eftersom han hade för avsikt att leva tillsammans med Erna.

I oktober detta år etablerade han sig därför som *Kassenarzt* med egen praktik och bostad i ett hyreshus på närbelägna Blücherstrasse 18 i Kreuzberg, och i mitten av månaden födde Frieda Kunke – med vilken han fortfarande hade ett förhållande – hans son Bodo. Varefter han i januari 1912 lämnade den judiska församlingen och gifte sig med Erna, som i oktober nedkom med deras son Peter.

Fastigheten på Blücherstrasse befolkades av medelklass – enligt adressregistret med följande yrken vid tidpunkten för Döblins inflyttning: tjänsteman, köpman, frukthandlare, veterinär, sömmerska, skräddare, banktjänsteman, förgyllare, kapten, vaktmästare, konservhandlare, kansliråd och körsnär. Jämte en invalid och ett par änkor och pensionärer.

Blücherstrasse, tidigare Pionierweg och Pionierstrasse, fick sitt namn 1864 efter fursten och generalen Gebhard Leberecht Blücher von Wahlstatt (1742-1819), och var huvudsakligen en bostadsgata som sträckte sig från Belle-Alliance-Platz till Kaiser-Friedrich-Platz – två torg namngivna 1815 respektive 1893.

Under åren på Blücherstrasse hade Döblin börjat medverka i Herwarth Waldens tidskrift *Der Sturm*, och

nu kom också novellsamlingen *Die Ermordung einer Butterblume*.

Kassenarztsystemet tarvar slutligen en liten förklaring: det var grundbulten i kejsardömet's "social-försäkring", och gjorde att människor utan nämnvärda tillgångar eller inkomster kunde uppsöka läkare, varvid arvodet utbetalades via en försäkring.

19.

Frankfurter Allee. Året var 1708 och i anslutning till en medeltida handelsväg lät markgreven Albrecht Friedrich von Brandenburg-Schwedt anlägga en fyrradig lindallé från Frankfurter Tor till slottet Friedrichsfelde, en väg som hundra år senare byggdes ut till Frankfurter Chaussee, som i sin tur – i en del av sträckningen – bytte namn till Frankfurter Allee 1872, en gata som med sina förlängningar praktiskt taget sammanbinder Alexanderplatz med Lichtenberg i stadens östra del; som en ungefär sex kilometer lång urban pulsåder.

Från 1800-talets sista decennier och fram till andra världskriget var Frankfurter Allee en livlig gata, som huvudsakligen befolkades – och nyttjades – av arbetare och lägre medelklass. Och därmed fjärran de betydligt mer uppfordrande stråken och kvarteren i väster. På Frankfurter Allee låg rader med fem sex våningar höga bostadshus, som dessutom rymde krogar och allehanda butiker, här tillverkades dessutom maskiner, sprit och

choklad, och här öppnade med tiden ett par stora varuhus och biografer.

1913 flyttade Alfred Döblin sin bostad och praktik – som *Specialarzt für Innere und Nervenkrankheiten* – från Blücherstrasse till Frankfurter Allee 194.

Det var ett stort stenhus på gatans östra del, granne med krog och Friedrich-Apotheke, nära hörnet mot Kronprinzenstrasse som anlades 1874, och det rymde ungefär ett tjog lägenheter, som huvudsakligen befolkades av hantverkare och affärsidkare; jämte en bildhuggare och en lokförare. Och på andra sidan det breda stråket låg Bahnhof Frankfurter Allee, varefter järnvägsspåren skar körbanan.

I detta hyreshus färdigställde han bland annat *Die drei Sprünge des Wang-lun* – om ett kinesiskt uppror startat 1774 av fiskarsonen Wang-lun, och här arbetade han med boken *Wadzeks Kampf mit der Dampfturbine*, som handlar om två skrupellösa fabrikörer i Berlin under tidigt 1900-tal.

Under historiens gång har både gator och hus i Berlin bytt namn och nummer – till följd av politiska skeenden och ändrade stadsplaner, och således blev nummer 194 – om jag tolkat arkiven rätt – nummer 89 medan Döblins bodde i huset. På samma sätt som när fastigheterna på Elisabethstrasse i barndomens Stettin numrerades om runt 1885.

1914 bröt första världskriget ut och Alfred blev inkallad som militärläkare i Saargemünd, Erna födde söner-

na Wolfgang 1915 och Klaus 1917, Alfred var tidvis hospitaliserad för mag-tarmstörningar och senare tyfus, arbetade samtidigt med den historiska romanen *Wallenstein*, stationerades i Hagenau, och kunde efter krigets slut – i november 1918 – återvända med familjen till Berlin. Om man hade kvar den gamla lägenheten på Frankfurter Allee vet jag inte men jag gissar att familjen förmodligen var tillfälligt inhyst hos storebror Ludwig på Möllendorfstrasse 9 som nästan låg runt hörnet, eller hos modern som nu bodde på Parkaue 10 invid ett parkområde anlagt i sent 1800-tal ett par hundra meter nordost om Bahnhof Frankfurter Allee.

Samma höst som kriget gick mot sitt slut skedde två stora politiska förändringar i regionen: en självständig polsk stat – med västgräns ungefär vid Posen – återupprättades, och det tyska kejsardömet avskaffades; varvid landet omvandlades till republik under stor och våldsam turbulens. Med socialdemokraten Friedrich Ebert som förste president.

I januari 1919 flyttade familjen Döblin in i fastigheten Frankfurter Allee 340, belägen ungefär två kilometer väster om den förutvarande bostaden.

Det var ett bastant stenhus på gatans nordsida mitt emellan de båda tvärgatorna Tilsiter Strasse och Mögliner Strasse – båda anlagda 1883 och uppkallade efter staden Tilsit (sedan 1946 Sovjetsk) i Ostpreussen, respektive byn Möglin i Brandenburg.

I fastigheten, där Alfred också hade sin praktik, fanns

ungefär tio lägenheter, vars yrkesarbetande hyresgäster stod listade som fraktman, fågelhandlare, köpman, rektor, kusk, advokat, betjänt och kolhandlare, och det var i detta hus som Alfred med åren kom att utveckla sitt skrivande och nå ryktbarhet. Och han trivdes på Frankfurter Allee, omgiven av vanliga enkla människor – av vilka många dessutom var hans patienter – i en stadsdel fri från storvulen borgerlighet och snobbism.

I Berlin rådde oro på gatorna med ständiga konfrontationer mellan kommunister och högerelement, och den tolfte mars dödades Alfreds storasyster Meta Goldberg av ett granatsplitter i stadsdelen Lichtenberg i samband med den så kallade Kapp-kuppen, och i augusti utropades Weimarrepubliken. Och Alfred avslutade *Wallenstein*, började under sommaren att skriva politisk satir under pseudonymen Linke Poot.

20.

Tjugotalet. Alfreds mor Sophie avled när det nya decenniet blott var några månader gammalt, begravdes invid dottern Meta på den judiska begravningsplatsen i Weissensee, och påföljande år inledde Alfred ett förhållande med den tjugooettåriga fotografen Yolla Niclas, och i Hamburg avled pappa Max – som efter återkomsten från USA så småningom etablerat *Kna-benconfection* – men Alfred åkte inte till begravningen, fortsatte istället att dela sin tid mellan läkeri och skri-

vande och under hösten arbetade han med framtidsskildringen *Berge, Meere und Giganten*.

Berlin var en politisk krutdurk med spänningar och gatustrider, pogromliknande attacker och växande arbetslöshet, problem som förvärrades av den enorma inflation som rådde till följd av höga krigsskadestånd till de tre segrarmakterna Frankrike, Belgien och Storbritannien, jämte den påföljande fransk-belgiska ockupationen av Ruhrområdet – kantad av strejker och sabotage; medan sedelpressarna gick varma och spottade ut miljardvalörer.

Samtidigt blomstrade kulturlivet, och här fanns en kulturscen ”där alla tycktes känna alla”, man satt på lokal och pokulerade, och Alfred som nu var ett *namn* ingick över tiden i olika konstellationer tillsammans med bland andra Herwarth Walden, George Grosz, John Heartfield, Otto Dix, Hans Arp, Kurt Schwitters, Vladimir Nabokov, Erwin Piscator, Oskar Kokoschka, Bertolt Brecht, Peter Lorre, Billy Wilder och Hugo Ball.

Även Franz Hessel befann sig nu i Berlin, bodde på Friedrich-Wilhelm-Strasse 15, översatte skönlitteratur tillsammans med Walter Benjamin, och utkom 1929 med ”flanörboken” *Spazieren in Berlin*. Medan Theodor Baargeld gjorde nedslag, deltog i den första internationella dada-mässan 1920, varefter han 1927 föll ner från Mont Blanc och dog.

Och Kurt Tucholsky, ödd i Berlin och delvis upp-vuxen i Stettin och med stort pengaarv efter sin syfi-

litiske far, hade slagit sig ner på Kaiserallee (senare västberlinska Bundesallee) där han bodde från 1920 till 1924, varpå han huvudsakligen vistades i Paris, vädrade ofärd tidigt, och fann en fristad utanför Göteborg 1930.

Alfred promenerade dagligen till Café Gumpert på Königstrasse 50 invid Alexanderplatz för kaffe och cigaretter, han reste och skrev, besökte bland annat Polen – med särskilt intresse för städernas judiska kvarter, *Die gewaltigen Stofflager. Ich lese die Namen: Seidenstrumpf, Butterfass, Tuchwarger, Spiegelglas... wehenden langen Bärter, schwarz und viele rötlich-blond*, hur han hann med läkaryrket anar jag inte. Han engagerade sig i olika litteratur- och teaterprojekt, höll högtidstalet till Sigmund Freud när denne fyllde sjuttio i maj 1926, och i december samma år födde Erna hans son Stefan.

Sedan Ruhrområdet återlämnats till Tyskland 1925, och USA gripit in för att hindra statsbankrutt, stabiliserades landets ekonomi. Man började nu att tala om ”det glada tjugotalet” eller ”det gyllene tjugotalet”, och i Berlin snurrade nöjeslivet allt mer hektiskt – som en dödsdans inför undergången – och i dess närhet frodades en svårartad undervegetation kring skumma lokaler med sprit, droger, prostitution, könsöverskridande sexualitet, och mer eller mindre organiserad kriminalitet. Miljöer och stämningar som på olika sätt dessutom kom att inspirera många författare och konstnärer – och som längre fram genom Christopher

Isherwoods penna blev den kända teaterpjäsen-musikalen-filmen *Cabaret*.

21.

Berlin Alexanderplatz. Hösten 1927 – i bostaden på Frankfurter Allee 340 – inledde Alfred arbetet med sin storstadsroman *Berlin Alexanderplatz*, om den från fängelset i Tegel just frisläppte cement- och transportarbetaren Franz Biberkopf och hans vandring genom staden, enkannerligen i de krogtäta, slitna och fattiga kvarteren mellan Alexanderplatz och Rosenthaler Platz. Där bland annat det beryktade drickeriet och horhaket Mulackritze låg.

Döblin anlade – precis som Hans Fallada gjorde något senare – ”den lille mannens perspektiv”, och han arbetade med en collageartad metod genomsyrad av inre monologer, moralfilosofiska utläggningar och långa medvetandeströmmar, samtidigt som han både berättartekniskt och språkligt höjde och förnyade den tyska prosan.

I oktober 1929 utkom så *Berlin Alexanderplatz*, som omedelbart rosades av de flesta och prisades för sina inträngande lokala skildringar. Men Döblin, som i januari året innan blivit invald i den preussiska akademien för de sköna konsterna, hade också sina belackare: somliga beskyllde honom för att ha plagierat James Joyce, medan den yttersta vänstern –

inklusive Johannes R Becher som senare blev kulturminister i DDR – fann honom ”vänsterborgerlig”.

En annan av kritikerna, Klaus Neukrantz, läxade till och med upp Döblin för att han inte låtit boken ha en klassmedveten arbetare i centrum, varpå den som ”ett reaktionärt och kontrarevolutionärt angrepp på tesen om den organiserade klasskampen” stoppades i Sovjetunionen.

Själv hade Döblin annat att tänka på. Storebror Ludwig hade fått ekonomiska problem och sköt sig på Bahnhof Friedrichstrasse den tjugooåttonde april 1930, hälsan vacklade ånyo, han insjuknade kort efter Ludwigs självmord, och genomgick en tarmoperation med påföljande konvalescens hos författaren Jakob Wassermann i Österrike. Och i november uruppfördes hans pjäs *Die Ehe*, äktenskapet, i München.

22.

Kaiserdamm. Erna Döblin tjtade, ville bo mer ståndsmässigt och i finare kvarter, och i januari 1931 lämnade Alfred och familjen Frankfurter Allee, och slog sig ned i väster på Kaiserdamm 28, som parentetiskt skulle bli deras sista boning i Berlin.

Kaiserdamm låg – och ligger – i den förnäma stadsdelen Charlottenburg, en paradgata sprungen ur grusvägen från Lietzensee 1906, och uppkallad efter kejsar Wilhelm II (1859-1941).

Döblins nya bostad låg i ett rekorderligt stenhus med fasad ut mot gatan, mellan Königin-Elisabeth-Strasse (anlagd 1897 och uppkallad efter framlidna drottningen av Preussen) och Meerscheidtstrasse (anlagd 1908 och uppkallad efter en preussisk general), och i denna byggnad med ungefär elva lägenheter bodde bland annat ett par köpmän, en murarmästare, en advokat och en teaterdirektör. Dessutom befolkades gatan ungefär samtidigt av en handfull kända personer: i nummer 20 bodde målaren Otto Dix, i nummer 102 dramatikern Ferdinand Bruckner, i nummer 114 författaren Erich Maria Remarque, och i nummer 116 den unge Ernst Bornemann – emigrerad till England och senare antropolog, psykoanalytiker, filmare, deckarförfattare, jazzkritiker och sexualforskare. Och som genom ett ödets märkliga nyck återfanns Hermann Göring i nummer 34, blott ett par hus från Döblin.

Alfred vantrivdes nästan från första stund i den borgerliga miljön på Kaiserdamm, *die 'besseren' Leute schon, die ich auf der Strasse in der westlichen Gegend sah...mochte ich alter Berlin-Ostler nicht.*

Det var meningen att Alfred skulle ha privatpatienter i sin mottagning men det blev knappast någon tillströmning, han saknade sin *Kassenpraxis*, kände sig *am falschen Platz*, återanmälde sig till "kassasystemet", och började redan efter ett halvt år att planera för återflyttning till stadens östra delar.

Oro präglade åter Berlin och Tyskland med inflation,

gatustrider, hög arbetslöshet och proletarisering av stora folkgrupper, och samtidigt vann den bruna högern allt mer terräng.

Under hösten 1931 filmatiserades romanen *Berlin Alexanderplatz* av Piel Jutzi – med Heinrich George i huvudrollen som Franz Biberkopf. Samme man som föddes och växte upp på gångavstånd från familjen Döblins många bostäder i Stettin.

Heinrich George, med nära kopplingar till kommunistpartiet, hade fått sitt filmiska genombrott med Fritz Langs *Metropolis* (1927). Han samarbetade med Erwin Piscator och Bertolt Brecht, bodde först på Fliednerweg 10-12, och flyttade omkring 1930 till Kohlhasenbrücker Strasse, varifrån han omkring 1935 drog vidare till Bismarckstrasse 34 i Wannsee, där han i princip tillbringade återstoden av sitt liv.

Under tiden på Kaiserdamm avslutade Döblin *Wissen und Verändern*, öppnade den sextiofjärde Sezessionsutställningen, höll litterära diskussionskvällar i bostaden, och påbörjade *Babylonische Wandrung*.

23.

Ofärd. Nazipartiet växte i styrka, oliktankande lämnade landet, våldsamma politiska oroligheter blev allt vanligare, och den trettionde januari 1933 tillträdde Adolf Hitler ämbetet som rikskansler efter ett formellt demokratiskt val.

Den tjugosjunde februari brann Riksdagshuset, branden var anlagd – sannolikt av nazisterna själva, vilket skulle ge Hitler möjlighet att införa undantagslagar och starta en veritabel klappjakt på de kommunister som officiellt hölls ansvariga för dådet.

Dagen efter attentatet mot själva symbolen för den tyska demokratin blev Döblin uppringd av någon som sade sig veta att nazisterna avsåg att gripa judiska intellektuella. Men Döblin skrattade bort varningen, för att först i kvällningen inse allvaret.

Alfred lämnade landet ensam, for via Stuttgart till Schweiz, och dagen efter reste Erna, Peter, Klaus och Stefan – medan Wolfgang stannade i Berlin för att avsluta sin *Abitur*.

Familjen förenades i Zürich, varifrån de under hösten fortsatte till Paris – och en exil som Döblin inledningsvis blott trodde skulle vara ett par veckor.

Den tionde maj brändes böcker på den öppna platsen framför Operan i Berlin, sedan korrespondenten och chefsbibliotekarien Richard Euringer på uppdrag av partiledningen först listat adertontusen verk som ansågs strida mot den nationalsocialistiska ideologin – bland dem arbeten av Heinrich och Thomas Mann, Erich Maria Remarque, Karl Marx, Heinrich Heine, Kurt Tucholsky, Sigmund Freud, Bertolt Brecht, Albert Einstein, Stefan Zweig och Alfred Döblin.

Allt fler flydde Tyskland, företrädesvis intellektuella och judiska borgare, judiska företag ariserades, löstes in

för en bråkdel av värdet, judiska butiker bojkottades, judars rätt till högre utbildning begränsades, och med Nürnberglagarna 1935 skärptes situationen avsevärt, och samtidigt med denna utveckling internerades oppositionella och kritiska tyskar i läger; enkannerligen kommunister, socialdemokrater och fackföreningsfolk.

Max Skladanowsky förblev däremot i huvudstaden, hade sina arbetslokaler kring Schönhauser Allee och bodde sedan 1908 i en liten villa på Waldowstrasse i norr. Han vägrade att gå med i partiet, avspisade Goebbels när denne personligen uppvaktade honom i bostaden, var både hyllad och omstridd i nazikretsar, befann sig tidvis i tvist med andra filmare. Medan regissören och filmaren Phil Jutzi (1896-1946) gick med i NSDAP omkring 1933, gjorde därefter huvudsakligen kortfilm.

Även Heinrich George – nu uppburen skådespelare – stannade i Berlin, bytte sida och lierade sig med det nazistiska propagandamaskineriet redan 1933, kom först med propagandafilmen *Hitlerjunge Quex*, följt av filmer som *Heimat* och *Jud Süß*.

1937 utnämnde Goebbels honom till ”statsskådespelare”, och året efter blev han intendent vid Schiller-teatern, där han motsägelsefullt engagerade ett flertal regimkritiska skådespelare.

Men George var inte den ende teatermannen som ”anpassade sig”, ty så gjorde också – bland andra – Gustaf Gründgens, Paul Wegener och Jürgen Fehling.

Sommaren 1937 öppnade utställningen *Entartete Kunst* i München med 650 konfiskerade verk av bland andra Barlach, Chagall, Dix, Ernst, Feininger, Kandinsky, Klee, Kokoschka, Nolde och Schwitters – en utställning som därefter vandrade till ett dussin tyska städer; inklusive Stettin. Och Tyskland rustade, anslöt Österrike till det bruna imperiet *in spe*.

Men det var inte bara böcker som brann, för den tjugonde mars 1939 lät Goebbels 1 004 oljemålningar och 3 825 akvareller, teckningar och grafiska blad – *alles entartet* – förtäras av lågorna på gården till Berlins huvudbrandstation på Lindenstrasse, där Skladanowsky filmat en uttryckning 1896. Och knappt ett halvt år efter konstbålet inleddes andra världskriget: Westerplatte anfölls, och den andra motoriserade infanteridivisionen från Stettin bröt igenom den polska korridoren.

Inför den hotande tyska invasionen av Frankrike flydde familjen Döblin söderut och reste via Portugal till New York i september 1940. Därifrån fortsatte de till Hollywood, där Alfred arbetade med filmmanuskript – bland annat den Oscarsbelönade *Mrs Miniver* – hos Metro-Goldwyn-Mayer. För hundra dollar i veckan. Och därmed manifesteras ytterligare ett belägg för Döblins filmintresse.

1941 konverterade Alfred till katolicismen, något som lär ha bekantgjorts vid en middag där Peter Lorre var närvarande – och som fick Bertolt Brecht att reagera surt; i diktens form: *Peinlicher Vorfall*.

Krig rådde i Europa, förintelseläger blev en ny realitet, och allierade bomber föll över tyska städer.

24.

Sammanfattningar. Den tjugosjätte april 1945 befriade Röda armén Stettin – vars befolkning sjunkit till tjugosextusen, och den andre maj kapitulerade Berlin sedan sovjetiska trupper anförda av generalöverste Nikolai Bersarin intagit staden efter hårda strider.

Att västallierade styrkor skulle ha deltagit i slutstriderna i Berlin – vilket ofta hävdas i Sverige – är rent nonsens. Senast jag såg något dylikt var i en bok som utkom förra året – med påståendet att ”engelsmän och amerikaner ryckte fram på Berlins gator i april 1945”. Trots att de västliga förbanden först anlände till staden någon gång under juli.

Bersarin utnämndes till kommendant av Berlin, och en av hans första åtgärder var att samla stadens teaterfolk – inklusive Gustaf Gründgens och Heinrich George – för att kunna bjuda krigströtta människor på skådespel. George fick då ett fribrev av den teaterintresserade Bersarin, som dock körde ihjäl sig på motorcykel i den östliga stadsdelen Lichtenberg den sextonde juni. Därmed var fribrevet inte längre giltigt, och två dagar senare greps George av sovjetiska NKWD, fördes först till Hohenschönhausen och sedan vidare till *Speziallager 7* i Sachsenhausen – som ryssar-

na tagit över efter nazisterna – där han avled i september 1946; av svält. Medan Gründgens blott internerades en tid.

Vad som egentligen hände Bersarin är fortfarande höljt i dunkel, och det finns de som menar att hans dödsolycka var arrangerad av sovjetiska hökar, som fann honom alltför vänligt sinnad visavi den civila befolkningen i den tyska huvudstaden.

Kartor ritades ånyo om, Polen återuppstod med nya gränser, och Tyskland skulle snart komma att delas. Varvid den östra halvan, DDR, liksom Polen kom under sovjetisk kontroll.

Alfred Döblin återvände till Europa den femtonde oktober, vistades först i Paris, och flyttade därefter till Baden-Baden och Mainz, startade tidskriften *Das goldene Tor* och fortsatte att skriva trots vacklande hälsa.

Våren 1953 bosatte han sig – besviken – på Boulevard de Grenelle 31 i Paris, följt av åtskilliga hospitaliseringar innan han slutligen lades in på sjukhuset i Emmendingen i södra Baden-Württemberg, där han avled den tjugosjätte juni 1957.

Till barndomsstaden Stettin kom han aldrig tillbaka. Berlin besökte han däremot i juli 1947 – inbjuden av Johannes R Becher, och i januari 1948.

Två gånger nominerades Döblin till Nobelpriset i litteratur. Men Winston Churchill – mannen som beordrat terrorbombningarna av Stettin – gavs förtur (1953),

och året efter förlänades Ernest Hemingway priset. Att Döblin blev förbigången störde länge det litterära Tyskland.

Alfred Döblins sista viloplats blev kyrkogården i Housseras i Lorraine, där han ligger bredvid sonen Wolfgang/Vincent och Erna som tog livet av sig i Paris drygt två månader efter makens död.

Det står *mort pour la France* under Vincents namn. Sedan han som fransk soldat valde att begå självmord iför att komma i nazistisk fångenskap.

Oliver Bernhardts biografi *Alfred Döblin* (2007) ger slutligen en bra introduktion.

DEL TVÅ: PRESENS

SZCZECIN

25.

Gräns. Tyskland slutar med ett polisfilter där allt och alla – trots Schengenavtalet – kontrolleras, och Polen börjar med en bensinmack ett kort stycke väster om Kołbaskowo som tidigare hette Kolbitzow, en by med fyrahundratio invånare belägen där huvudväg 13 gafflar norrut mot Szczecin från E 28/A 6, som i sin tur sammanbinder Berlin med Minsk via Gdańsk, Kaliningrad och Vilnius, och just det vägavsnitt jag har under däckan färdigställdes 1936 – drygt tre år efter Hitlers makttillträde. Och däckan sitter på en Victory på sjuttonhundratrettioen tunga kubik, inköpt i östra Tyskland förra året när min Harley avled nära det sommaren 1937 upprättade koncentrationslägret Buchenwald.

Mellan tyska uniformer och bensinstationen i förgrunden löper gränsen som skiljer *Bundesrepublik Deutschland* från *Rzeczpospolita Polska*, fastlagd 1945 men först erkänd fullt ut av förbundsrepublikanerna 1992; som om Potsdamkonferens med Oder-Neisselinje, *Görlitzer Abkommen* och Warszawa-fördrag saknade giltighet.

Bensinmacken ägs av PKN Orlen, PKN som uttyds

Polski Koncern Naftowy, och företaget – etablerat under kommunisttiden – är ett av Europas ledande i branschen, till en del privatiserat 1999 och några år senare inblandat i Polens genom tiderna hittills största korruptionsskandal, numera i tätt samarbete med nederländska Basell, tvåtusen tankställen i Polen och sexhundra i Tyskland, tjugofyratusen anställda och med en årlig intäkt på omkring hundrasjuttio miljarder kronor.

Orlen. Det låter som ett syntetmaterial och det kan i och för sig vara riktigt, eftersom petroleum används vid framställningen av organiska polymerer men här och nu handlar det om motorbränsle, även om koncernen dessutom har tentakler i plastindustrin.

Bensinbolagets namn är välfunnet, är en sammansättning av de polska orden för ”örn” och ”energi”, *orzeł* och *energia*, alluderar också på den mytiska örnen som lär ha prytt ett standar på tusentalet och som sedan 1927 ingår i det polska statsvapnet, för tanken vidare till den holländskbyggda och delvis svenskbestyckade polska ubåten *ORP Orzeł* som internerades i Estland i början av september 1939, bröt sig ut under dramatiska former och tog sig till England för att slåss mot tyskarna efter att först ha släppt två tillfångatagna estniska vakter – försedda med mat, pengar och kläder – på Gotland, varpå hon försvann i Skagerack i maj 1940; på väg till sitt sjunde uppdrag.

Den förplikande örnen är av naturliga skäl också Orlens logotyp, stiliserad med två tjocka röda streck

och ett rött öga på vit botten, en färgsammanställning som dessutom speglar Polens flagga.

Bensinen, nittioåttan oktan, kostar femochfemtiosju per kubikdecimeter, och det är runt tolv kronor litern beroende på hur man räknar, på divergensen mellan köp- och säljkurser, och när jag greppar påfyllaren slår det mig med automatik att jag samtidigt på ett eller annat sätt skänker en bråkdel av ett skiljemynt till konsten, och att så är fallet beror uteslutande på Harald Falckenberg, mannen bakom den gasåterföringsmekanism som minimerar utsläppet av kolväten, och som gör att en skärv indirekt tillfaller honom varje gång någon tankar, pengar som han – sedan han slutat spela golf – använt till att bygga upp en unik konstsamling som delvis kan beskådas i närheten av det nedlagda koncentrationslägret Neuengamme, vars sjutusen överlevda och just befriade fångar dödades av britterna när de båda fartygen *Cap Arcona* och *Thielbek* bombades utanför Neustadt den tredje maj 1945; på väg till friheten.

Tanken rymmer sjutton liter och jag pressar i styvt tolv, räkneverket visar sextiosju *złoty* och några *groszy*, *złoty* kommer för övrigt från ett ord som betyder ”guld”, och sedan går jag in för att betala, plockar fram två femtiolappar ur plånboken, turkosblå sedlar med Kazimierz III:s bild, Casimir den Store i väst, och han regerade som den siste från dynastin Piast

till 1370, grundare av universitetet i Kraków, och allmänt hållen för lagklok

Jag köper en kopp kaffe och slår mig ned i solgasset vid en liten plantering med motorcykeln inom synhåll och tjuvvarningar ringande i öronen, tysk polis varnar alltid för tjuvar innan man passerar gränsen, noterar omedelbart att den gula telefonkiosken är lika sönderslagen som den var för två år sedan – förra gången jag tankade och drack kaffe på samma plats; och rundade detta pommerska hörn på väg till Świdwin – tysktidens Schivelbein som namngivit gatan där jag brukar bo i östra Berlin.

Mina polska erfarenheter är begränsade. Min framlidna frus mor var visserligen polsk-ryska, född och uppvuxen på landet i närheten av den då preussiska staden Posen, där hon arbetade som daglönare i jordbruket innan de tyska knektarna förde henne till Ravensbrück och ständiga våldtäkter, men själv har jag blott och flyktigt besökt landets västra del en handfull gånger: ett ungdomligt dygn i Szczecin 1964 – när färjelinjen från Ystad öppnade följt av sälligt lokaltåg från Świnoujście, en timslång bilresa från Ślubice och norrut med min fru 1998, den nyss nämnda motorcykelfärden till Świdwin, och ett par gränsövergångar från Görlitz till Zgorzelec året efter.

Smuttar mitt heta kaffe och tänder en dansk *cerut*, bronkerna har krånglat efter fyrtioåtta tobaksstinna år, och jag tänker sluta röka om några dagar – när jag är

Berlin efter det förestående nedslaget i Szczecin; har redan tänkt ut ritualen kring mitt livs sista cigarr.

Från min utsiktspunkt ser jag tyskregistrerade bilar taxa in och lämna macken efter en stund, alla med bokstavskombinationer som härrör från närområdet, gränstrafik och gränshandel, bensinen är ungefär två kronor billigare än i Förbundsrepubliken, cigaretterna kostar ungefär hälften, medgivna ransoner är full tank plus tjugo liter i dunk och åttahundra EU-tillverkade pinnar, och här som vid alla gränsövergångar från Tyskland möter blicken stora skyltar med orden *BILLIGE ZIGARETTEN* och det är patetiskt – som om rökverk vore det mest intressanta Polen har att erbjuda besökare utifrån.

Startar och gasar ut från macken, svänger av på väg 13, sönderkörd-knölig-skumpig och sannolikt inte åtgärdad sedan Röda armén drog fram på våren 1945, huggen gatsten, hålig asfalt och trasig betong, skräptomter och slitna fabriksbyggnader, vidare genom Przecław som en gång hette Pritzlow, anar målet distant bortom framhjulet.

- Örndrift, tänker jag högt, minns att Esso en gång hade en tiger i tanken. Självt har jag en örn, låter fågeln driva motorcykeln. Backspeglarna är vingar, strålkastaren näbb.

Målet. Den en gång tyska stad där Alfred Döblin föddes och tillbringade sina tio första levnadsår. Idag med omkring fyrahundrafemtusen invånare.

Är nyfiken, vill se hur där ser ut i presens, se vad som finns kvar av det sena 1800-talet i gaturummet.

26.

Batoregoplatsen. Hotellet heter Victoria och är en överlevare, ligger vid Batoregoplatsen som under tolv år hette Adolf-Hitler-Platz men som anlades som Victoria-platz på 1870-talet samtidigt som man byggde Nya Rådhuset och nyss nämnda hotell, ett decennium då Stettin var en enda stor byggarbetsplats, och Batoregoplatsen – med namn sedan 1946 efter kung Stefan Bathory (1533-1586) – ligger en aning högt, vetter mot en sluttning ner mot Oder och det en gång bålverksskyddade hus där Alfred Döblin lämnade mamma Sophies sköte lördagen den tionde augusti 1878.

Det är möjligt, ja till och med sannolikt, att Victoriahuset skadades under andra världskriget – precis som parken med fontänen, Nya Rådhuset och omkringliggande byggnader men idag (2012) märks inget, vilket antingen tyder på begränsad förstörelse i just dessa kvarter – eller kunniga renoverare.

Hotellet byggdes som hotell, är inte en senare i tiden hotelliserad byggnad, och var sannolikt en svår konkurrent till Hotel Preussenhof – uppfört 1802 norr om Jacobikyrkan – där HC Andersen tillbringade natten mellan den första och andra augusti 1844; på väg hem från Berlin.

Victoria, och det finns en historia: från medeltid och framåt befästes detta område med fortifikationsanläggningar som revs under 1800-talets andra hälft, vilket gör att parken och byggnaderna runt dagens Batoregoplats vilar på gamla murar och fästningsverk, och under husen finns djupa källarvalv som länge användes som förvaringslokaler av stadens vinhandlare, källare som enligt besökande uppköpare rymde lika mycket vin som det fanns vatten mellan Hansa- och Baumbücke. Möjligtvis låg här också drickerier för omkring femhundra år sedan; åtminstone hävdar personalen på Victoria att valven under hotellet ingått i ett värdshus eller något liknande.

Man glömmer lätt att Stettin redan på 1500-talet var en betydande omslagsplats för importerat vin, hemfraktat sedan man exporterat trä och spannmål till länderna kring Medelhavet, och staden hade också vinuppsyningsmän – kallade ”schweizare”, eftersom deras näsor lyste lika kraftigt som ”solen över Alpena”.

Hotellet är fem våningar högt, knappt fyrahundra kronor natten inklusive frukost, har trettionio rum, restaurang och diskotek, och fasaden ut mot Batorego är stram, stilen grundläggartidens post-empire, och på gården – mellan huskroppar som definitivt sett bättre dagar – står motorcykeln bakom höga murar, låsta grindar och betonghinder. Dessutom bor det en vakt i ett litet skjul på parkeringen – med uppsikt dygnet runt. Vilket i sin tur vittnar om sakernas tillstånd, ger sub-

substans åt den tyska polisens varningsord vid gränsen. Ty utländska fordon stjäls, och det är ett påpekande kliniskt fritt från fördomar.

Granne med hotellet ligger ännu en överlevare, byggd något tidigare och elegant renoverad, och det är det gamla militärhögkvarteret Komandantur, sedan september förra året pub:en och minibryggeriet Browar Stara Komenda – med hörn mot Karlstrasse som numera heter Korzeniowskiego efter den polske författaren Joseph Conrad (1857-1924).

Och slutligen en historiens sammanfattande parentes, ty framför Nya Rådhuset – mot floden – reste sig en gång Manzelbrunnen med själva sinnebilden för Stettin: den mytiska och beskyddande kvinnan Sedina – skapad av professor Ludwig Manzel över en vattenkonst 1898, och Sedina var en andlig kusin till Berolina som prydde Alexanderplatz i Berlin, och de gick båda samma öde till mötes, smältes ned av nazisterna för att ge metall till krigsindustrin, och idag ligger ett stort svart järnankare på gräsmattan där Sedina stod; även det en sinnebild – fast för ett nyare Szczecin och hennes näringar.

27.

Förstörelse. Stettin bombades svårt av brittiska Royal Air Force 1944, och man räknar med att sjuttio procent av *Neustadt* och nittio procent av *Altstadt* demo-

lerades, följt av slutstriderna mellan *Wehrmacht* och Röda armén i april 1945, då bland annat broarna över Oder – Hansabrücke, Baumbrücke och Bahnhofsbrücke – förstördes helt.

Efter kriget när folkrepubliken Polen utropats hyvlade väldiga maskiner ner ruinerna, en del historiska byggnader restaurerades eller byggdes upp på nytt, långsamt och med stort pietet, fastigheter med lättare skador – enkannerligen bostadshus från grundläggartiden – reparerades så gott det gick under den knapphetens röda stjärna som rådde, och samtidigt tillkom nyproduktion, ofta skäligen enkel, ofta som *Plattenbauten* av prefabricerade betongelement.

Den medeltida Schulzenstrasse, där Alfred Döblins farfar slog sig ner och öppnade fabrik efter avflyttningen från Posen 1855, kan tjäna som illustrerande exempel: inget av de profana husen i kvarteren överlevde, kyrkan skadades men restaurerades, gatan kortades väsentligt och bytte namn till Sołtysia – ett ord som motsvarar tyskans *Schulze*, och bebyggdes med själlösa betongstrukturer; rymmande bostäder, kontor och läkarmottagningar.

Szczecin är fortfarande fläckvis skavd och sliten, bombskadade hus finns alltjämt kvar i många centrala kvarter liksom obebyggda skräptomter, som bara jämnats till efter krigets bombträffar – om ens det.

Och på sina håll, även mitt i staden, kan man än idag se stora bombkratrar som öppna sår, blottande raserade

källare och husgrunder. Invid nybyggen, vanligtvis affärskomplex, av flott storstadskaraktär. Och givetvis umbärliga.

Men Szczecin är också en grön stad. Med generösa parker och mindre oaser som vederkvickande lungor i det urbana landskapet; många anlagda redan under tysktiden.

28.

Albrechtstrasse. Gatan utanför mitt hotell, från Nya Rådhuset och västerut till kasernerna, var tysktidens Albrechtstrasse, heter idag Czackiego efter historikern och upplysningsmannen Tadeusz Czacki (1756-1813), och här bodde Döblins i nummer 5 åren innan flytten till Am Bollwerk 37 och Alfreds födelse.

Det är ungefär hundra meter från hotellet till Czackiego, och dagens gata är kortare än gårdagens, är en återvändsgränd som slutar abrupt med en mur som enligt allt tillgängligt kartmaterial bevisligen inte fanns före 1941 – året då den sista kartan av intakt och obombad stad gjordes av Pharusförlaget i Berlin, tegel och fallande puts, knappt tre meter hög och krönt av taggtråd, och bakom detta hinder för utsikt och rörelse kan jag ana övervakningskameror och vakttorn, och eftersom jag vet att det låg fängelse och kaserner i en del av kvarteret för omkring hundrafemtio år sedan antar jag att så fortfarande är fallet, att mur och kameror

numera indikerar ett område bortom det åtkomliga, en uniformernas enklav som klipper och stympar gator.

Blicken rakt fram, och på Czackiegos nordsida med trottoar och parkerade bilar ser jag fyra hus, alla fem-sex våningar höga: nummer ett som vetter mot muren är förmodligen byggt efter kriget, nummer två och tre är med största sannolikhet från adertonhundratalets andra hälft, medan det fjärde är ett enkelt *Plattenbau* sammanfogat för gissningsvis fyrtio år sedan, och prytt med gula balkonger som maskrosaccenter i gråskalan. I detta hus finns för övrigt flera lägenheter till salu, däribland en etta på tjugofem kvadratmeter för 139 000 *złoty*ch, som när detta skrivs sommaren 2012 motsvarar 286 993 svenska kronor.

På gatans sydsida, likaså med trottoar och parkerade bilar, leder två massiva och höga stenhus fram till muren, byggnader som mycket väl kan vara från adertonhundratalet men här är jag inte riktigt lika säker, förkrigshus tänker jag, definitivt förkrigshus och överlevare, 1870 eller 1920, det är visuellt omöjligt att avgöra, och vid det ena husets gavel börjar en skräptomt med blandad vegetation – inklusive en liten köks-trädgård, allt är eftersatt och ovårdat, staketet rostar, och topografin berättar att detta troligen är ett bombhål, att här en gång legat ett bostadshus, ett hus som bombats och senare schaktats ned, varefter markplätten fått ligga för fäbot i bortåt sjuttio år. Men även här finns ett litet mått av osäkerhet – en sorts terrängens och bygg-

nationens oklarhet när imperfektum vägs mot presens – med kriget som absolut vattendelare, skiljare mellan *före* och *efter*. Vilket i sin tur försvårar alla bedömningar, låter gissningar och antaganden ibland överskugga fakta. Ty någon exakt fysisk kunskap existerar knappast, sedan stadsplan och gatunamn ändrades fullständigt när ekot från slutstriderna förklingat.

Fastigheten där Döblins bodde åren kring 1875 är alltså för evigt borta men jag tror att den bör ha legat på den gröna yta som leder fram till hörnhuset som är grundskola nummer 61, en stor grå betonglåda byggd omkring 1970, och uppkallad efter Michał Kmiecik (1887-1966) som var en av förgrundsgestalterna i det polsk-tyska förbundet ZPwN – grundat 1922 för att tillvarata den polska minoritetens intressen i Tyskland.

Jag tar några bilder, en passerande man i fyrtioårsåldern nickar åt mig, och vi utbyter ett litet antal glosor på tyska

29.

Stadsbild. Från Nya Rådhusets gavel leder trappor ner mot floden. Rakt framför mig, mellan järnvägsstationen varifrån Döblins reste till Berlin den där augusti- eller septemberdagen 1888 och Posten i massivt rödteglad nyrenässans från 1905, ligger Marktplatz som idag heter Tobrucki för att hylla Montgomerys seger

över Rommel vid hamnstaden Tobruk i östra Libyen 1942, och jag noterar att det fortfarande drivs marknad på platsen, moderniserad handel i låga långsmala och skäligen nybyggda tegellängor omgivna av en mur med järngrindar krönta av ordet TOBRUK i svartlackerat smide. Det ser snyggt och välordnat ut, påminner om motsvarande saluplatser i ett svunnet Sovjetunionen.

Och jag låter blicken spela vidare, svepa över den långa och flodnära genomfartsled dit jag är på väg, ser broarna som sammanbinder den här delen av staden med den industrialiserade Lastadieön, Hansabrücke som blivit Most Długi med fortsättningsgatan Energetyków – socialrealistiskt hyllande landets energiarbetare (!) – och Baumbrücke, som idag heter Most Kłodny och är hopkopplad med trafikapparaten Trasa Zamkowa av sen sjuttiotalsbetong; med utsikt över hamnanläggningar, kranar och fartyg.

På vänster sida, ett stycke upp, vakar borgen – totalt sönderbombad och återuppbyggd relativt sent i tiden – över vatten-människor-fordon-båtar, och efter den reser sig Hakenterrassen – idag Wały Chrobrego – med sina imponerande tegelbyggnader från tidigt 1900-tal: sjöfartshögskolan, nationalmuseet och regeringsbyggnaden, och väster om alla dessa utsikter breder den egentliga staden ut sig.

Hakenterrassen, efter borgmästare Haken, är stadens arkitektoniska stolthet, en mycket starkt miljöskapande

hundraåring som med sitt läge på en hylla vid floden ger Szczecin en egen och personlig skyline.

Tre klunkar mineralvatten från medförd flaska, värmen smeker och torkar ut. Här och nu börjar gatans antropologi.

***Dåtid:** Alfred Döblins födelsekvarter vid Bollwerk
(foto från 1902).*

Dagens bålverk: av dåtiden finns inget kvar, och fastigheten Am Bollwerk 37 där Döblin föddes låg ungefär ett stycke till höger om den stora husgaveln.

30.

Bollwerk. Längs med floden – på dess västsida – löper den långa, sönderkörda, eftersatta och hårt trafikerade genomfartsled som var tysktidens Am Bollwerk, medan själva strandbanken – direkt mot vattnet – omvandlas till en förskönande stensatt strandpromenad, schaktmaskiner och pålkranar, bullrande kompressorer, och leran som sprutar runt arbetsklädda män. Det kommer att bli vackert, och det är behövt.

Av gårdagens Am Bollwerk återstår ingenting, absolut ingenting, och genomfartsleden heter numera Nabrzeze Wieleckie som ungefär betyder ”stora kajen” eller ”stora flodmuren”, och den framväxande strandpromenaden har givits namnet Bulwar Piastowski efter den halvt mytiske fursten Piast som levde för tusen år sedan, och till vänster om körbanan fångar ögat skräpiga gräsmattor, spårvagnsräls, och promenadvägar mellan gräs och buskar – mot en fond av nyare tiders bebyggelse.

Tung trafik, och det är trafik som dånar, långtradare och bussar, gatan skakar nästan; blott spårvagnarna förmedlar någon sorts drag av mänsklighet. Gula rogivande maskar över asfalten.

Huset där Alfred Döblin föddes – med dåtida adress Am Bollwerk 37 – finns sedan länge inte kvar, och att *exakt* lokalisera platsen där det låg går inte, ty efter krig och schaktmaskiner återstod inledningsvis bara en

obebyggd yta, utplanad och förmodligen utfylld över de krossade husresterna.

Men det går att skapa sig en ungefärlig uppfattning, och på den punkten fick jag ovärderlig hjälp av docenten och germanisten vid Szczecins universitet Dorota Sosnicka, som från gamla stadsplaner och arkivalier lyckats göra en sannolik lägesbestämning; något jag själv inte hade klarat.

Jag letar mig fram efter hennes beskrivning, har gamla Posten i ryggen och korsar Dworcowa, som ungefär betyder Järnvägsgatan och som före kriget hette Grüne Schanze – med grönska sluttande mot floden, och där framme ligger en stor dammig grusplan där bussar och spårvagnar håller i skuggan av en hög kompakt förkrigsgavel bakom vars väggar det en gång låg ett tryckeri, övergivet sedan länge.

Gaveln är grå och skavd, motstående sida vetter mot dåtidens Heiligegeiststrasse – numera ordagrant benämnd Świątego Ducha – som en gång var gatan bakom det döblinska kvarteret.

Grusplanen är med största sannolikhet en ödetomt som planats jämn efter krigets bombfällningar, och efter denna samfärdsels knutpunkt löpte gårdagens Schneckenortstrasse ner mot Oder.

Idag heter Schneckenortstrasse Podwale från ett ord som indikerar ”vall” och ”fördämning”, och i denna korsning mot Świątego Ducha ovanför Nabrzeze ligger en handfull exempel på senare tiders arkitektur, bostäder

och kontor som blott tycks infogade på tillgängliga ytor, fyra fem våningar höga *Plattenbauten* omvärvda av sliten asfalt, järnstaket, skräpiga planteringar och ovårdat gräs, och ungefär här bland dessa funktionellt trista byggen måste Am Bollwerk 37 ha legat. Innan man kommer fram till den katolska sjömansmissionen Stella Maris långa tegelkomplex med fasad mot promenadvägen – och som förutom klubblokaler även rymmer Jungfru Marias Radiostation.

Kamera och det blir några exponeringar – analoga, givetvis analoga – har två kameror med mig, en med svart-vit och en med färgfilm, tar stående och liggande bilder för olika ändamål, säger till mig själv att jag åtminstone har sett platsen, passerar grusplanen igen och återvänder till Dworcowa.

Ett kort stycke upp på gatan låg synagogan, uppförd i morisk stil 1875 och med plats för sextonhundra personer, nedbränd i november 1938, därefter sprängd, och helt uttraderad 1940. Samma år som stadens cirka tolvhundra kvarvarande judar deporterades till Lublin. En skräpig kulle med gräs över kvardröjande byggnadsrester, en mur och en skylt minner. I skuggan av den medeltida Johanniskyrkan, katolsk 1945.

Minns att jag läst att Alfred Döblins far brukade sjunga i synagogan och att gossen Alfred ibland följde med; minns dessutom rubrikerna 1968. När judehatet stämplade folkrepubliken, ledde till massemigration – och förde åtskilliga polska judar till Sverige.

***Frauenstrasse idag:** i en rad av nya hus ligger nummer 16 där Döblins bodde en kort period; fastigheten till vänster om det pågående bygget*

31.

Frauenstrasse. Att hitta till kvarteret där Döblins bodde efter tiden på Am Bollwerk är betydligt enklare eftersom gatan finns kvar, heter Panieńska som är en direkt översättning av det gamla tyska gatunamnet.

Dagens gata är kortare än gårdagens, löper parallellt med Oder – nedanför borgen och ett stycke ovanför floden – och även här utraderades samtliga byggnader under kriget.

Men husraden på gatans västsida har återuppbyggts efter millennieskiftet, och byggnation pågår alltså – varvid man försöker hålla en ursprunglig skala som ansluter till gammal gavelhusarkitektur; inte exakt men åtminstone med vissa återskapandets ambitioner. Allt med hjälp av gamla stadsplaner och gamla vykort.

Gatans östsida är däremot en bedrävelse i form av en stor inhägnad och ogräsbevuxen skräptomt som sträcker sig ner i riktning mot floden, och vars nedre del tidigare bör ha anslutit till den gamla marknadsplatsen Krautmarkt.

Denna skräptomt är ytterst en bombkrater som inte ens är igenfylld, och där man fortfarande – som en arkeologi – kan se ner i raserade bottenvåningar och källare, armeringsjärn spretar upp invid murrester och krossat tegel. Och jag skulle kunna tänka mig att den som sätter spaden i marken löper risk att stöta på mänskliga kvarlevor och krossade ägodelar. Ungefär

som när Benedikt och jag lekte i tyska ruiner några få år in på femtioalet. Men här, i samtidens Szczecin, råder fortfarande bitvis en svunnen tid; nästan som om kriget tog slut för något år sedan. Och jag fryser plötsligt i solen.

Tvärs över gatan från den utbombade tomten ligger så huset jag söker, nummer 16 då det begav sig och nummer 16 nu; fast byggt omkring 2002.

Första våningen, gatuplanet, är blottat tegel med stort fönster och glasad dörr, resten av fasaden är ljus, mycket ljus, och i huset finns bland annat advokatbyrån Gozdek Łysakowski. Medan grannhusen hyser finska Wärtsilä – vars tillverkning av dieselmotorer och drivsystem för fartyg bör ha en nisch i en stad som denna, och vidare finns här arkitekt, ukrainsk restaurang och en institution för estetiska implantat – och det slår mig att den ukrainska restaurangen måste ligga på samma plats som Café Rheingold gjorde när Döblins bodde på gatan.

Jag tar en bild av den tvåspråkiga minnesskylten över Alfred Döblin och hans korta tid i huset, uppsatt 2003 i närvaro av sonen Claude, och när jag står där med kameran kommer en man ut ur porten. Han bär portfölj och är skraddad till tänderna, är kanske tio år yngre än jag.

Det kan vara advokaten eller någon av hans klienter, och jag försöker inleda ett samtal. Men språkförbistringen sitter som en smocka, och det är tyvärr en er-

farenhet som alltid slår mig – tiotals gånger om dagen – när jag reser i den här delen av Polen.

Inga språk. Varken engelska, tyska eller franska. Blott polska, eventuellt ryska.

Skylten jag just fotograferat, en stenplatta med gjuten porträttrelief, rymmer dessutom en egen historia. Huset såldes nämligen en tid efter skyltuppsättningen, varpå den nye husägaren utförde vissa ombyggnader vilket resulterade i att ursprungsskylten blev inmurad bortom all hjälp. Den ersattes med en replik 2010, betalad av husägaren efter långa förhandlingar.

Om det var portföljmannen som just lämnade byggnaden vet jag inte.

Fortsätter från Panieńska. Före kriget var dessa kvarter medeltid med gator som anlades för åttahundra år sedan. Men jag hittar faktiskt en liten rest och det är en bit av dåtidens Pelzerstrasse, idag Kuśnierska, som vinklar upp mot borgen; så knölig och konkav-konvext böljande med sin mörka och blankslitna storgatsten att jag inte skulle våga begå den med motorcykel.

Detta måste ha varit körsnärernas och/eller päls-handlarnas gata, och det tyska gatunamnet är ordagrant översatt till polska.

Greppar kameran igen. Några få meter stensatt väg som vittnar om hur det en gång såg ut i hela *Altstadt*. Innan brittiska bombningar, tyskt motstånd och sovjetiska stridsvagnar slog sönder staden.

Kaiser-Wilhelm-Strasse. Nyanlagt hjärta i dåtidens nyanlagda *Neustadt*, familjen Döblins boplatz under omkring fyra år, stora fina boulevarden som skar genom den blivande världsstaden; senare sönderbombad som så många andra gator. Och med tiden återställd.

Kaiser-Wilhelm-Strasse blev efter kriget Aleja Jedności Narodowej – ”nationell enighet” – efter den provisoriska polska regering som tillträdde i slutet av juni 1945, och 2007 bytte gatan namn igen till Aleja Papieža Jana Pawła II – hugfästades minnet av den i Polen omåttligt populäre polskfödde påven Johannes Paulus.

Den administrativa byggnaden Landeshaus, där man visade utställningen *Entartete Kunst* i januari-februari 1939, blev senare *Urząd miasta* eller ungefär kommunalkontor.

Även de tre torgen på gatan fick nya namn: den nordliga platsen vid Landeshaus döptes till Plac Armii Krajowej efter motståndsrörelsen i det tyskockuperade Polen under andra världskriget, Kaiser-Wilhelm-Platz blev Plac Grunwaldzki efter slaget vid Grunwald 1410, och Augustaplatz fick namnet Plac Lotników som betyder Flygarnas Torg.

Dagens efter påven döpta gata är förvisso både bred och vacker som en parisisk boulevard, rogivande med trädkantade promenadvägar mellan körbanorna, fint

iståndsatt med en blandning av gamla renoverade hus från såväl 1800-tal som mellankrigstid invid byggen från 1970-talet i en blandning av bostäder och kommers, med universitetsrektorat och stor påvestaty. Men om Döblin minner inget.

Det ursprungliga hus nummer 7 där familjen bodde finns inte kvar, och i dagens byggnad ligger – förutom bostäder – en fotobutik som huvudsakligen utför digitala arbeten.

Däremot får jag en liten träff intill Grundwaldzki, ty huset där Kurt Tucholsky bodde som barn finns kvar, och Kronprinzenstrasse heter numera Rayskiego efter generalen och flygaresset Ludomił Rayski (1892-1977) som började sin karriär i det ottomanska imperiet och som dekorerades vid Gallipoli, och detta fint renoverade hus – med nummer 29 – rymmande bland annat bostäder och Orlens kontor är ett utomordentligt vackert exempel på grundläggartidens arkitektur med skulpterade puttis över porten, byggt 1894/95 och således helt nytt när Kurts föräldrar flyttade in. Idag är denna byggnad till salu; med en prislapp på omkring 15 miljoner svenska kronor.

33.

Elisabethstrasse. Gatan är lång, heter idag Kaszubska – som närmast kan sägas vara en geografisk beteckning – och den skulle som tidigare fortfarande ha sammanbun-

dit järnvägsområdet med Augustaplatz/Lotników om inte fängelse och kaserner hade klippt den rakt av, precis som är fallet med Czackiego, och skapat två gator på ömse sidor om det muromgärdade området.

Döblins bör ha bott på gatans södra del, och här finns åtskilliga överlevare, både bastanta stenhus från 1800-talets andra hälft och stora rödtegelkaserner som bland annat hyser *Komisariat Policji* i nummer 35, jämte offentliga institutioner. Och här finns vidare advokatbyråer och skatterådgivare, notarier och ett transportföretag, någon av byggnaderna kan rymma – eller kan ha rymt – en skola, och intill dessa fastigheter ligger vanliga bostadshus som förmodligen uppförts efter kriget. Husnumren lämnar dock utrymme för osäkerhet.

Döblins hus går inte att lokalisera men det kan ha legat på den yta som idag fylls av en liten inhägnad sportplats och litet grönska – granne med en reklambyrå i ett charmfritt hyreshus, varefter gatan slutar tvärt.

Ett kort stycke längre ner mot järnvägen, i hörnet mot dåtidens Bergstrasse som idag heter Owocowa – från ett ord som betyder ”frukt” – ligger ett slitet trevåningshus med sönderskjutna fasader och svårt skadad puts, förmodligen byggt omkring 1870 i grundläggargstil; ursprungligen med affär i bottenplanet och lägenheter ovanpå. Såvitt jag kan bedöma är huset bebott men affären är sedan länge borta, butiksdörren på gaveln mot gatan är igenmurad.

På en av väggarna kan jag läsa det gamla firmanamnet målat med svart fraktur: *Otto Marquardt*, och därefter butikens inriktning, *Kolonialwaren, Käse...*och därefter ett antal halvt uttraderade bokstäver.

Kanske gick Sophie Döblin hit och handlade speccerier, tänker jag, kanske skickade hon Meta eller någon av pojkarna – och närmare en dåtida vardag än detta av kriget sargade hus kan jag inte komma.

Skadat och aldrig – eller knappast – åtgärdat har det bara stått i sitt hörn sedan Röda armén drog in, hyst människor hela tiden.

Kanske var det någon som bara flyttade in efter kriget, sedan den tyske butiksägaren flytt eller dött. Ty det var så många gjorde, gick omkring bland de sönderskjutna kvarteren och spanade efter något som var tomt och möjligt att bo i – varpå man tog huset eller lägenheten i besittning, och anmälde det till myndigheterna.

Även här blir det några bilder, och huset är beklagligt eftersatt som så mycket annat i denna stad där kraft och pengar inte tycks ha räckt. Minner visuellt om ett svunnet Tyskland, om förslummade kvarter i Kreuzberg på 1970-talet, om vissa kvarter i Östberlin före murfallet och påföljande renoveringsvåg.

34.

Friedrichstrasse. Hörnet i korsningen mellan Friedrichstrasse-Lindenstrasse blev familjen Döblins sista adress i Stettin, och det var härifrån skräddarmästare Max rymde till Amerika, och det var härifrån som Sophie och barnen tvangs bryta upp och bege sig till Berlin en eller ett par månader senare.

Numera heter tysktidens Friedrichstrasse Narutowicza efter ingenjören Gabriel Narutowicz (1865-1922), minister för offentliga arbeten, utrikesminister och därefter den andra polska republikens förste president under fem decemberdagar innan han mördades av den högernationalistiske konstnären Eligiusz Niewiadomski som hängdes påföljande månad, varefter den republik som grundades 1918 – med västgränsen öster om Stettin – fortlevde till de tyska truppernas inmarsch 1939.

Medan gårdagens Lindenstrasse, som faktiskt anlades redan omkring 1720, döptes om till Aleja 3 Maja efter kriget – minnande om konstitutionen från den tredje maj 1791.

Hörnet där den så kallade familjekatastrofen ägde rum sommaren 1888 ligger ungefär tvåhundra-femtio meter söder om Batoregoplatsen, och jag följer 3 Maja, går på den lindkantade grusade promenadväg som löper mellan de båda enkelriktade körbanorna, blanksliten spårvagnsräls skär genom gräs och ogräs, huskropparna i

synfältet är stora -kompakta och merendels litet schaviga, till höger ligger ett sprillans nytt och fantasilöst Novotel och på andra sidan gatan en indisk restaurang – som naturligtvis heter Bombay – i en äldre fastighet, korsar gamla Wilhelmstrasse som nu heter Drzymaly efter bonden Michał Drzymała (1857-1939), som av preussarna förbjöds bygga hus på egen mark för att han var polack, och som därefter slog sig ner i en cirkusvagn som han flyttade någon meter varje dag, för att inte få den klassad som otillåten permanent bostad, och jag skrattar högt för mig själv när jag tänker på den historien, skrattar för att den speglar en hållning, pekar på polsk animositet visavi det tyska folk som i århundraden försökt kuva; hållit sig själva för bättre.

Utmed den grusade gången ligger servering och kiosk – servering med sprit och kiosk med sprit, en handfull män pokulerar över inhandlade flaskor i utemöblerna, och efter ytterligare något dussintal meter når jag så det sökta hörnet, två bostadshus – fyra fem våningar höga – av vilket det ena fyller sin bottenvåning med en butik som säljer sprit och livsmedel, begränsat sortiment – ungefär som en svensk jourbutik-litet snabbköp, eller som Hassan på hörnet i Paris. Han som tillhandahåller rödvin, konserverburkar och tomater; och har öppet långt in på kvällen. Och efter snabbköpet – i ett nästan identiskt hus – säljs piroger, och piroger är stort i Polen, ungefär som svenskarnas varm korv i bröd.

Att visuellt avgöra åldern på den här typen av hus från

en tillfällig observationspunkt ute på gatan är svårt, mycket svårt, och här går jag av och till på minor, kan således svårigen säga om en fastighet är uppförd åren före eller åren efter första världskriget, om det är sent 1800-tal eller tidigt 1900-tal, och detta är naturligtvis en brist. Men å andra sidan kan jag, utan att förhåva mig, mer om halvgamla europeiska byggnader än merparten av jordens befolkning, och det är åtminstone en liten tröst. I synnerhet som merparten av jordens befolkning aldrig hört talas om vare sig Döblin eller *Gründerzeit*arkitektur.

Betraktar detta hörn, låter blicken kopulera med tegelfasad-sparsamma utsmyckningar, och finner att det mycket väl kan vara från tiden, att det mycket väl kan ha rymt familjen Döblins sista bostad i Stettin. Och på den punkten får jag medhåll av min polska docent, som tveklöst menar att hörnet kan vara något som överlevt, att Alfred-tio-år en gång sprungit här. I skolans närhet.

Narutowiczas västliga fortsättning är en katastrof, spårvagnsrälsen böljar, och gatstenen ligger huller om buller som ett geologiskt plocke-pinn. Uppslängt i luften, och därefter tillåtet att landa på slumpens villkor.

Därmed har jag nått vägs ände vad Döblin beträffar i Stettin-imperfektum och i Szczecin-presens. Och jag gör som så många andra, köper något att dricka.

Vodka. För den som står med ryggen mot det sista döblinska vistet fylls synfältet på andra sidan gatan av ännu en spritkiosk – fast den här gången med bakomliggande liten park, en park som en gång hette Kirch-Platz efter en kyrka som aldrig byggdes, och på denna lilla yta som idag heter Zawiszy Czarnego efter Zawisza Czarny, eller Den svarte riddaren (1379-1428), finns ett litet betongskjul, och bortom det sluttar marken ner mot Oder. Och Den svarte riddaren är nästintill helig i detta land fyllt av varierande heligheter, dödad i kriget mot turkarna i det som nu är Serbien och senare folkhjälte, och när svenska scouter hojtar sitt *alltid redo* säger deras polska motsvarigheter *polegać na nim jak na Zawiszy*. Vilket ungefär betyder att man kan lita på dem precis som man kunde lita på den rättrådige Zawisa.

Kiosken är infattad i brunt trä, säljer vodka-öl-läsk-godis-cigarretter-tidningar, och jag köper en liten knubbig flaska Czysta de Luxe, tjugo centiliter för tolv polackapengar eller omkring tjugofem svenska kronor, och innehållet i denna butelj är tillverkat av Polmos i Lublin, den stad där Isaac Bashevis Singer en gång lät trollkarlen Jascha Masur kämpa mot omvärldens lockelser, stad senare svårt drabbad av nazisternas förintelsepolitik, och Polmos var ursprungligen ett statligt spritbolag som grundades på 1920-talet, spjälkat

och till stor del privatiserat 1990, varvid anläggningen i Lublin såldes till Stock – ett företag med anor från Trieste 1884 och en italiensk-österrikisk fortsättning, och som sedan 2007 ägs av amerikanska Oaktree Capital Management.

På liknande sätt är det med lejonparten av Polens drycker, öl som sprit, det mesta är uppköpt av västligt kapital; av Miller, Pernod Ricard och Bols.

Men inte bara dryck ty det mesta är i västlig ägo, här liksom i gamla DDR. Vilket får många att tala om en ekonomisk annektering.

Slår mig ned på trappen vid betongskjulet, ett litet stycke härifrån huserar ett vaktbolag bakom stängsel, uniformerade biffar och rakade skallar, tänder en dansk *cerut*, har redan skurit ner min tobakskonsumtion till tre rökningar om dagen inför den stundande sista cigarren i Berlin, njuter och läppjar, låter spriten bränna och riva, känner ett nöjt lugn fortplanta sig genom hjärnvindlingar och tröttgångna ben. Ett gäng ungdomar drar förbi, trendiga jeans som säckar sig och visar kalsongernas resår, jympadojor och bakvända kepsar.

Modern yta, tänker jag när jag ser dem. Men bara yta. Och Polens omvandling till en med Västeuropa jämbördig nation kommer att ta tid, kräver flera decennier.

Tankeflykt och tankelekar, och om jag sluter ögonen kan jag faktiskt föreställa mig den unge Döblin i ett svunnet Stettin; på väg till skolan, tjocka glasögon och en bok i handen.

Fast av de många personer som figurerar i den här texten kan han knappast ha träffat någon före flytten till Berlin.

Heinrich George var ännu inte född, hade heller inga äldre syskon som i så fall kunde ha varit skolkamrater, och gossen Tucholsky kom först till staden 1890.

Däremot kan han ha stött ihop med Franz Hessel, båda var ju av judisk börd och nästan lika gamla; kan möjligtvis ha gått i samma skola, eller sett varandra i synagogan.

Vodkan är en aperitif. Om en stund tänker jag gå och äta ett par piroger tillsammans med kaffe och en halv liter mineralvatten på den centrala Aleja Niepodległości – Oavhängighetsgatan, tidigare Paradeplatz, där jag för ett tag sedan spanade in en fräsch servering. Minns från det lästa att det vid Paradeplatz stod en hög bronsstaty föreställande kejsar Wilhelm till häst; gjuten 1894 och förstörd 1945.

Tobaken strävar i munnen. Känner behovet av kolsyrat vatten som kittlar gommen. Hänger kameran runt halsen och reser mig upp.

36.

Skådespel. Vandringen genom staden fortsätter, ett par saker återstår att leta upp och betrakta, passerar Brama Portowa ett par hundra meter norr om Batorego, Brama Portowa som under tysktiden hette Berliner Tor, rest

som minnesmärke eller triumfbåge sedan svenskarna sålt Stettin med omland till Preussen 1720, idag en mäktigt solitär ruingavel vars tillbyggda bottenplan rymmer en liten hemslöjdsbutik, sneddar över spår-vagnsrälsen och vidare över den korsande Kaszubska fram till Zwyciestwa som betyder Seger-platsen, och här ligger en Orlenmack i kanten av en park som tidigare var militärkyrkogård men som bytte skepnad redan på 1920-talet, köper en mugg kaffe, hittar en liten polsktillverkad *halva* i blått omslag, Orientens Stora Sötsak med bas av sesam, socker och vanilj.

Rakt framför mig på gårdagens Kurfürstenstrasse, som numera fått det stolta naturvetenskapliga namnet Kopernika – minnandes att astronomen föddes i Thorn tjugosju mil öster om Stettin 1473 – låg huset där den blivande skådespelaren Heinrich George växte upp; idag borta och ersatt med en galleria där man kan söka jobb hos en privat arbetsförmedling, köpa telefoner-kläder-dansskor, eller ansöka om kredit sedan man först fått sina kläder lappade av en sömmerska i en trång glasad lokal, medan resten av byggnaden är lägenheter och kontor.

Grannhuset, bastant och vägg-i-vägg har däremot överlevt, och här huserar bland annat tatueraren *Den döda apelsinen*; vid sidan av bostäder, datafolk och mäklare.

Heinrich Georges födelsehus på Burscherstrasse – där han blott bodde under sitt första levnadsår – finns

likaså kvar nära hörnet mot dagens Kopernika, och det är ett typiskt bygge från grundläggartiden, fem våningar högt med bostäder, frisör, kosmetikbutik och försäljare av vitvaror.

Burscherstrasse heter numera Łokietka efter kung Władysław I (1260-1333) som på grund av sin korta längd gavs namnet Łokietek, som är diminitivformen av ordet *łokieć* som betyder ”armbåge”.

Går en stund på Łokietka, och denna gata var redan när den anlades en typisk bostadsgata med *Mietkasernen* på rad, sträckte sig från dåtidens kyrkogård (ungefär där bensinmacken nu ligger) till Schinkel-Platz – uppkallad efter arkitekten som tillbringade fem sommarveckor i Stettin 1821, och nu heter detta torg Plac Kościuski efter armégeneralen Tadeusz Kościuszko (1746-1817), som bland annat var lierad med Thomas Jefferson och deltog i det amerikanska inbördeskriget. Och plötsligt gläds ögat åt ett drygt tjog överlevda hus från grundläggartiden, många förvisso med krigsskadade fasader men ändå levande minnen från den tid då hela gatan måste ha sett ut på det här sättet. Med ordinära bostadshus för ordinära människor, enkelt och flärdfritt. Men ändå smyckade med stram dekor mot gatan.

För att ge skönhet.

Pionjärbiografen.

Biograf. Efter Max Skladanowskys trevande försök i Berlin, inkluderande arbetsnedslag i Stettin och andra städer, blev den rörliga bilden snabbt en realitet och en handfull år senare etablerades kinematografer över hela landet – med avstamp i de olika tekniska landvinningar som gjorts av Skladanowsky, bröderna Lumière och berlinaren Oskar Messter.

Under tysktiden hette Stettins förmodligen längsta gata Falkenwalder Strasse, idag hyllande de väpnade polska styrkorna med namnet Wojska Polskiego, och i hörnet mot Hohenzollernstrasse, numera Bolesława Krzywoustego efter hertig Boleslaw den Snedmynte (1085-1138), kunde Otto Blauert öppna biografsalong 1907 – i ett hus vars nummer växlat från 138 och 212 till 2.

Blauert döpte sitt etablissemang till *Helios-Welt-Kino-Theater* och de inledande åren var fyllda med problem, framförallt för att filmen i projektorerna ofta fattade eld och ledde till brandkårsutryckningar och myndighetsförelägganden.

Två år senare övertog Albert Pietzke *Helios* – nu med hundraåttiofem platser, och vid premiären den tjugosjätte september 1909 visades filmerna *Im Kampfe um den Glauben*, *Pick und Pock*, *Die Smaragdküste der Bretagne*, *Das Haus ohne Kinder* och *Die Familie des Zigeuners*.

Albert Pietzke dödades av en granat under första världskriget, varefter hans hustru Hedwig fortsatte verksamheten – och expanderade i mitten av 1920-talet med *Elite* och senare *Capitol*. Medan Otto Blauert drev *Union*, följt av *Titania*.

Stettin hade vid den här tiden ett tjog filmpalats; många i kvinnlig regi.

Huset med *Helios*biografen bombades inte och man fortsatte att visa film under hela kriget, varefter biografen döptes om till *Odra*. Ett namn som man behöll till december 1950, då man blev ungdomsbiografen *Pionier* – som i sin tur genomgick en omfattande renovering 2002, och förvandlades till cineasttempel med två salonger. Jämte en *kiniarnia* – av de polska orden för ”biograf” och ”kafé” – där man visar film i små monitorer på kafébord.

Pionier är idag förmodligen världens äldsta biograf, i hård konkurrens om titeln med biografteatern i danska Korsör. Det lär visst skilja ett par veckor mellan dem – beroende på från vilket datum man börjar räkna.

Biografhuset – med imposant torn – är en vackert istandsatt byggnad från grundläggartiden, och rymmer dessutom åtskilliga lägenheter och ett advokatkontor. Och vägg-i-vägg med denna klassiska skapelse ligger Galeria Wypieków, som förenar bakverk med varma och kalla drycker.

Följer gatan norrut med blick och fötter, lång är den fortfarande, en snygg och proper stadsgata med butiker,

apotek, växlingskontor, kliniker, tandläkare, restauranger, kaféer, små uteserveringar, banker och bostäder, träd och planteringar. Men den gamla Kosmosbiografen, ritad som en sorts rotunda av Andrzej Korzeniowski 1959 och smyckad med Emanuel Messers fantastiska mosaik i stalinistisk postfunktis med djur som rör sig över den främre fasaden, är dessvärre närmast en ruin sedan en handfull år – belägen vid ett ovårdat skräppland där man parkerar sina bilar och rastar hundar på en gropig grusyta.

38.

Flanör. Jag driver nyfiket på gatorna, bitvis trasiga och bristfälligt underhållna, med kamera och anteckningsblock. Ett och annat känner jag igen från 1964 men den cigarrett jag då rökte – Belweder med papphylsa – tillverkas inte längre. Tobakshandlarna skrattar när jag frågar efter den, säger att nu finns det *amerikanski*; från fabriker i Kraków.

Fasadernas reklamskyltar vittnar om allt det som saknades under kommunisttiden, från Adidas till pizza. Och överallt hyllas den förre påven. Med fotografier, blommor och brinnande stearinljuslyktor.

Av växlingskontor, apotek och spritbutiker går det minst tretton på dussinet. Gatuarbeten och byggarbeten fyller luften med buller, människor ilar förbi, fyllon

super i skräpiga planteringar, uteserveringar med kaffe och öl, kebab, turistgrupper och slitna tanter som säljer frukt – medförd från omgivningarna i flätade korgar.

Men språkförbistringen stör, engelska-tyska-franska *njet*. Det blir staccato och enstaka polska och ryska glosor. De samtal jag skulle vilja föra reduceras till ömsesidiga banaliteter.

Gamla hus med kulhål från kriget, och det sprillans nya. En av attraktionerna är det nittiotretusen kvadratmeter stora inköpsparadiset Galaxy från 2003, där unga tjejer – benämnda *galerianki* – söker så kallade sponsorer i butikerna; jeans och smink mot sex på muggen.

1964 ville hororna ha de tunna italienska nylon-regnrockar, blå-bruna-gröna, som då var mode i Sverige. Och svartväxlarna jagade västvaluta, bjöd fem gånger över officiell kurs. Vilket ledde till en accelererande sexturism, då inte minst snöpta svenska män köpte damer och lekte kungar på krogarna. Medan svenska kvinnor åkte på abortresor; följt av en mycket restriktiv abortpolitik från 1993 och framåt.

Prostitutionen florerar dock fortfarande, har troligen ökat efter kommunistblockets upplösning. Parallellt med en storskalig produktion av illegalt amfetamin.

Tre minuters gångväg från biograf och Kopernikusgata står som en tanke en byst av poeten och ”revolutionären” Kornel Ujejski (1823-1897), gjuten i brons av Antoni Popiel 1901 och hitflyttad från Lem-

berg/Lwów i dagens Ukraina 1956; med devisen *Sei glücklich, mein Volk*.

På gräsmattan bakom bysten kolliderar historia och ungdomskultur. Ty i en underjordisk bunker från andra världskriget har Dr. Martens öppnat kängbutik. Med diskret reklam i entrén för olika HBT-evenemang. Illa sedda i det katolska Polen, och ljusår från Weimar-republikens hektiskt tillåtande nöjesliv. Som Döblin, Grosz och andra beskrev i ord och bild.

I buskarna nedanför Brama Portowa, lutad mot ett tillfälligt plank av korrugerad plåt vettande mot en stor skräptomt som föregår Partyzantów, står dock en karl och gör det själv. Han är högst fyrtio och snyggt klädd i tattersallskjorta och chinos, och var gång han drar i lemmen dunkar hans rygg mot plåten. Så att detta taktfast metalliska ljud fortplantas ut över ruin, människor och spårvagnar.

39.

Avslut. Tid går och den sista dagen i Szczecin blir jag verbalt attackerad av två båtburna sjöpolis. Som lägger till vid kajen där jag sitter och kräver mutor, för att jag öppnat en vanlig pilsnerburk – köpt på Netto – till mitt lunchpaket med ostsmörgås och hårdkokt ägg från hotellets frukostmatsal.

– Femtio *złotych* var, skriker de uppfordrande.
Drinking very forbidden!

Deras bländvita uniformsskjortor är oklanderligt välstrukna, och de är påstridiga, hotfulla. Men försvinner när jag låtsas leta efter den mobiltelefon jag aldrig ägt, medan jag säger att jag tänker ringa till den svenska ambassaden i Warszawa.

Runt om mig sitter polska farbröder, dricker öl och metar. Någon rycker uppgivet på axlarna efter att ha bevittnat skådespelet. Vet att poliserna är lågavlönade.

Tungt vakar borgen över flod och människor, bjuder dessutom på ett sammanträffande från min privata sfär. Ty här i den viktiga svenska besittningen residerade en gång Carl Gustaf Wrangel, vars namne och släkting i rakt nedstigande led köpte vår lägenhet i Eslöv för nitton år sedan. En bostadsrätt från 1955 ingående i en HSB-förening med det handfast klingande namnet Stenhuggaren.

Om aftonen serverar hotellet hjortgryta. Det röda i glaset är importerat från Bulgarien.

BERLIN

40.

Bakifrån. Och så väntar Berlin! Det är kanske trettionde eller trettiofemte gången jag besöker denna stad som så tydligt sammanfattar det förra århundradets europeiska historia – var här redan som barn på femtiotalet innan muren byggdes, och därefter regelbundet fram till dags dato; inklusive den underbara natt då den anti-fascistiska skyddsvallen rämnade. Och jag har skrivit om staden, böckerna *Frihetens enklav* (1983) och *Berlin Schivelbein - utsikter från östlig gata* (2010), jämte prosastycken och dussintals kulturartiklar.

Szczecin ligger bakom mig, så ock Orlenmacken där jag tankade inför ankomsten, *hopp, hopp, hopp, Pferdchen macht wieder galopp*, samma gräns och samma motorväg fram till Ückermark, sedan söderut och rakt blås förbi avtaget till Bernau, genom Schwanebeckkorset och en stund senare västlig avsvängning, Lands-erger Chaussee och stadskänning, annalkande Berlinkänning.

Berlin. Tysk huvudstad, delad stad, östtysk huvudstad – och åter tysk huvudstad, och jag tar henne bakifrån. Från den östliga sida som först blev möjlig att begå utan byråkrati efter murfallet, som under hela DDR-tiden krävde *dokument* och tvångsväxlad valuta, kör över Nikolai-E.-Bersarin-Brücke och floden Wuhle, bron

ligger ungefär på den plats där generalöverste Bersarin och hans stormtrupper gick in i den av Hitler planerade Världshuvudstaden Germania den tjugoförsta april 1945; efter slaget vid Seelows höjder. Och bron med sin litet halvspruckna betong av omisskännlig DDR-standard namngavs på dagen sextio år senare – under högljudda protester från grupperingar till höger om vänstern.

Fast mycket till bro är det inte, den är egentligen blott skönjbar som väg med räcke för den motorburne, och Wuhle är heller inte mycket till flod – blott två rännilar eller diken genom grön skräpmark. Men det var här det hände, det var här slutstriden om Berlin började, och direkt efter bron på höger sida ligger en liten blekrosa tegelvilla med fina proportioner, byggd kanske runt år 1900, och detta hus var det första som befriades av Röda armén; idag familjerådgivningsbyrå med gatunummer 563. Jämte en stor inskription över hela den bortre gaveln där man kan läsa orden *Pobeda na Berlin* med vit kyrillisk skrift, och *pobeda* är också – om man så vill – min motoreykels namn. Liktydigt med *Victory*.

Fortsätter ut på Landsberger Allee som med sina elva kilometer är en av Berlins längsta gator, uppkallad efter staden Altlandsberg i Brandenburg, sammanbindande Marzahn-Hellersdorf med kvarteren något öster om Alexanderplatz, påbörjad omkring 1854 och med ett flertal olika namn i olika sträckningar över tiden, där-

ibland Leninallee, varefter dagens namn och geografiska förlopp fastlades 1992.

Mild fartvind, insekter kraschar mot visir och läder, Aralmack och villor, bensin 102 oktan kostar 1, 849 euro per liter, väderkvarn och höghus, biografkomplexet East Gate, och mellan de oändliga raderna av bostadshus ligger Knorrs gamla bromsfabrik – grundad 1905 och fortfarande i branschen, bilfirmor med Cadillac-Alfa Romeo-Fiat-Lancia, pyramidhuset med sin infällda kil av glasrutor som är ett försök att likna strukturerna på Louvrens gård i Paris, IKEA och stormarknader, spårvagnar-spårvagnar-spårvagnar, till vänster det jättelika industriområde från tidigt 1900-tal där man tillverkade elektroutrustning och senare *Elektrokohle, Volkseigene Betrieb* under omkring fyrtio år, ett tiotal stora rödtegelhus i nära nog sakral-gotisk fabriksstil, förbi sjukhuset och Volkspark Friedrichshain, trafiken tättnar, över Platz der Vereinten Nationen som från 1950 till 1993 hette Leninplatz och dessförinnan Landsberger Platz, vidare västerut på Mollstrasse anlagd 1963 vid en total omgestaltning av åtskilliga kvarter i centrala Östberlin och uppkallad efter urmakaren och kommunisten Joseph Maximilian Moll (1813-1849), TV-tornet växer i gatans närhet, nybyggen och ett Etaphotell, och sedan till Torstrasse som tidigare haft ett halvdussin olika namn och som fick sitt nuvarande 1994, och dessa båda gator bör ungefärligen överensstämma med Landsberger Strasse där Döblins

bodde en kort tid efter 1888 – oklart var och när, en gata vars existens förpassades till handlingarna omkring 1950 – efter bomber och efterföljande schaktnaskiner, och någon minut senare kan jag svänga höger och ut på Schönhauser Allee och fortsätta till gatans norra del och tvärgatan Schivelbeiner Strasse, där jag har mitt viste. Och denna gata fick sitt namn 1903, hette Willi-Bredel-Strasse efter författaren och anti-nazisten mellan 1971 och 1993 då hon återfick sitt ursprungliga namn, när den huvudsakligen förbundsrepublikanskt orienterade borgerligheten sorterade bort motståndet från vänster ur gatornas namnflora.

Det blir målgång och parkering på gården, huset är en överlevare byggt i sent 1800-tal, ursprungligen en typisk hyreskasern med flera bakgårdar, den ena mellanporten med etsat glasfönster är original, och jag dukar upp på arbetsbordet, kartor, anteckningar, block, sköljer dammet från ansiktet, byter läder mot jeans, och går över till Ingrid vars krog Vita Hjorten legat i kvarteret sedan 1908, granne med Arnimpark, vi kramar varandra och hon pumpar upp en pilsner.

Här heter jag inte C-J utan rätt och slätt *Karlchen*.

41.

Bortre östern. Stettiner Bahnhof, jag står på det som en gång hette Stettiner Bahnhof, och det var här Sophie

Döblin och de fem barnen steg av tåget mitt i natten på sensommaren 1888.

Den ursprungliga stationen uppfördes 1842 när industrialismen slagit rot och tåglinjen Berlin-Stettin öppnade, och 1897 invigdes den intilliggande lokalstationen Kleiner Stettiner.

Huvudstationen bombades svårt under andra världskriget och bytte namn till Nordbahnhof 1950; stängd av DDR-regimen 1952 och riven 1962. Medan den gamla U-Bahndelen fanns kvar som en surrealistisk spökstation där inga tåg stannade.

Delar av ankomsthallen överlevde och kröner idag en underjordisk S-bahnstation belägen ungefär i hörnet Gartenstrasse-Invalidenstrasse, långa Gartenstrasse som fick sitt namn 1801 efter de under sent 1700-tal inflyttade utländska trädgårdsmästarfamiljer som kommit till staden på kunglig uppmaning, medan den breda Invalidenstrasse bär namn efter ett hem för krigsinvalider från de schlesiska krigen, uppfört omkring 1745.

Den fysiska verkligheten 2012 är vidare två teglade in- och utgångar och mellan dem en skräpig stängselomgärdad kulle, allt mot fond av Deutsche Bahns kontorskomplex, infällda metallbokstäver och siffror i golvet säger *Sperrmauer 1961-1989*, och framför en av öppningarna säljer en dam *Quarkkeulchen* i en husvagnsliknande tینگest, en sorts potatis- och kvarkbollar som tillagas i bubblande frityrolja, och i

vagnens närhet står en av de medvetet rostoxiderade järnpelare som markerar var muren gick och dessutom finns sparade murrester, armerad betong, som dominobrickor på högkant, allt klottrat och besprinklat med färg och budskap, och här finns dessutom ett *Gedenkstätte Berliner Mauer*, plus en konstruerad Beach Bar med lojt vegeterande människor, tegelrester och slygt skräpland – det är mycket berlinskt, och i luftrummet svävar en mintgrön installerad Folkvagn, och långt bort åt andra hållet visar en gavel ett jättefotografi från närliggande dåtid – som en påminnande fresk om hur livet gestaltade sig på Gartenstrasse 1989/90.

För Sophie och hennes barn började livet i Berlin i stadens östra delar – med bistånd från brodern Rudolf Freudenheim, i kvarter som redan då var slitna och osunda, genomkorsade av gyttriga gator och med fabriker insprängda bland hyreshusen.

Jag har förvisso sökt döbliniana tidigare i östra Berlin – framförallt under DDR-tiden men då hade jag av uppenbara skäl inte samma tillgång till miljöer och arkiv som nu. Dessutom fanns Folkpolisen i bakgrunden, vilket lade en viss hämsko på mina rörelser – även om inget dramatiskt hände.

Underjorden och tankemässig förflyttning till det sena 1800-talet, spanar efter Sophie i lång svart kappa och barnen men allt jag ser är en punkbrud, halva hennes grönhåriga skalle är rakad, över den blottlagda hälften

kryper intatuerade ödlor, hon är ett hav av nitar, förankrad i grova svarta kängor.

Tåget. Grön linje via Oranienburger Strasse till Friedrichstrasse och byte till röd linje för färd till Alexanderplatz, fulla svettiga vagnar, trängsel och musikanter som hoppas på en skärv, och sedan ännu ett byte till U5, och efter ett stopp på Schillingstrasse stiger jag av på Strausberger Platz, avrättningsplats under medeltiden och framåt, uppkallad efter staden Strausberg i Brandenburg och totalt sönderbombad under kriget, återuppbyggd i början av 1950-talet omkring femtio meter väster om torgets ursprungliga läge, knappt två kilometer väster om Frankfurter Tor, och Strausberger Platz är en oval yta med gräs och vattenkonster, en ögonfröjd i Stalintidens kompakta landskap.

Jag vandrar med kamera och block i kvarteren söder om Strausberger Platz, där flera av familjen Döblins tidiga bostäder låg. Men av dåtiden finns mycket litet kvar i området – det mesta bombades till grus, varefter återuppbyggnaden påbörjades 1951. Moderna hyreskaserner i tidstypisk arkitektur och små grönområden reste sig ur *die Trümmern*, ljus och luft åt den nya socialistiska människan i ett strindbergskt esplanadsystem signerat Walter Ulbricht; och säkert välment när det begav sig. Medan nationen gradvis transformerades till mördarstat med inlåsta medborgare – omvärvda av banderoller och plakat med käcka sanningar som att

”Evig vänskap med Sovjetunionen är livets hjärtslag”.

Nutid, och spåren från gårdagen är bitvis svåra att följa efter bomber, rivningar, ändrade husnummer och nybyggnation. Jämte mur och murfall – med ytterligare förändringar i topografin. Somliga gator har dessutom strukits och försvunnit men Blumenstrasse löper alltjämt parallellt med det breda stråk som döptes om till Karl-Marx-Allee 1961.

På dagens Blumenstrasse finns till exempel inget av den ursprungliga bebyggelsen kvar – kvarteret är ett bostadsområde från DDR-tiden, medan de gamla östberlinska gatorna Marsiliusstrasse, Markusstrasse (där Rudolfs fabrik låg) och Wallnerstrasse upphörde att existera 1963, 1969 och 1970 då nya stadsdelar anlades.

Även Grüner Weg där familjen bodde på två olika adresser är totalt förändrad, har numera uppgått i en förlängd Singerstrasse mellan Schillingstrasse och Franz-Mehring-Platz, och Schillingstrasse är namngiven efter en köpman som dog 1714, medan Franz-Mehring-Platz – som fram till 1972 hette Küstriner Platz – fått sitt namn efter författaren och redaktören Franz Mehring (1846-1919). Och även Singerstrasse har naturligtvis sin namnhistoria, uppkallad efter Paul Singer (1844-1911), jude, fabrikant av damkappor, ledande socialdemokrat, riksdagsledamot och grundare av tidningen *Vorwärts*, och på denna ganska långa bostadsgata med mycket grönska finns möjligtvis ett enda hus som överlevt, samtidigt som den nya tiden

gjort intåg med en kinesisk snabbmatskiosk, lågpris-ladan NP – superbillig, superbillig – och en Kaiser-butik. Som blott är billig, inte superbillig.

Hungern kräver sin tribut, jag köper sex små vårrullar i pikant sås och en pilsner, Franz Biberkopf skulle aldrig drista sig till en vårrulle – vill minnas att han föredrog kalvstek, går ett kort stycke och slår mig ner i ett litet grönt avsnitt där gatan korsas av Koppenstrasse, uppkallad 1840 efter ”rådsherren” och välgöraren Christian Koppe som avled 1721.

Bakom mig barrträd och en stor huggen granitpelare på vars mitt en platta hedrar de anti-fascistiska motståndskämparna Gerda Boenke, Herbert Häberlein, Alfred Jung, Ernst Perzel, Albert Reuschler, Gustav Staatsund och Emmerich Schaper.

I DDR restes tusentals dylika äreminnen över de kvinnor och män som bekämpade Hitlerstaten – till skillnad från i dåvarande Västtyskland där man helst förteg sitt förflutna, och gav nazister höga positioner i statsapparaten. Så att till och med ett svin som Kurt Georg Kiesinger (CDU), medlem i NSDAP 1933 och verksam i den nazistiska utrikesförvaltningens avdelning för radioövervakning, kunde nå nationens högsta ämbete som förbundskansler 1966.

Och vandringen fortsätter. På den mycket korta Pillauer Strasse, belägen ungefär mellan stationerna Ostbahnhof och Warschauer Strasse, får jag så äntligen mitt första riktiga napp i borte östern – i form av ett

stort, kompakt och gråputsat bostadshus som sannolikt är identiskt med den *Mietkaserne* där Döblin bodde hos sin mor 1907-1909.

Mammas pojke, tanken är oundviklig. Alfred var omkring tjugonio år gammal, och arbetade som läkare, hade förmodligen flera förhållanden. Men bodde hemma hos mor.

Går mot Ostbahnhof för hemfärd, Ostbahnhof som tidigare hetat Frankfurter Bahnhof, Schlesischer Bahnhof och Hauptbahnhof, passerar Wriezener där tågen från Wriezen fem mil öster om Berlin en gång stannade, rälsen avlägsnades först 2005, och här noterar jag att ett av de många etablissemang som öppnat efter *die Wende* regelbundet erbjuder manligt fekalieparty. Varvid gästerna uppmanas att tömma sina tarmar på varandra och gnida in sig med det som just lämnat kroppen, innan man ägnar sig åt unisont knullande.

- Sånt hade vi inte i DDR, skulle gamle Willi ha sagt.

Gamle Willi, pensionerad från Folkarmén, dog förra året – hävdade envist att man borde bygga en ny mur för att stoppa avarter, exploatering och narkotika.

Själv tänker jag på syltorna kring Mulackstrasse under Weimartiden, på att där erbjöds liknande övningar; fast i avskilda rum.

***Kreuzberg:** i fastigheten Blücherstrasse 18 låg Döblins första "egna" bostad och praktik i Berlin*

Kreuzberg. Från borte östern flyttade Döblin knappt fyra kilometer i sydvästlig riktning till arbetarstadsdelen Kreuzberg – belägen i det som senare skulle bli den amerikanska sektorn, där han arbetade och bodde på Urbansjukhuset, varefter han 1911 slog sig ned på Blücherstrasse 18.

Jag går norrut från Mehringdamm, svänger höger in på Blücherstrasse – en gata jag aldrig tidigare medvetet begått, fortsätter förbi Betlehemkyrkogården, på andra sidan gatan ligger biblioteket och en liten park, Amerika-Gedenk-Bibliothek, byggt med amerikanskt bistånd ”som ett fönster mot väst” 1954, och här finns Zentral- und Landesbibliothek vars tjänster på nätet jag nyttjat tusenfalt under de senaste tre åren, ja faktiskt tusenfalt när jag letat i deras digitaliserade arkiv, och sedan kommer en kyrka, och i förgrunden kan jag ana det stora sjukhuset – Vivantes Klinikum am Urban i modern skepnad.

Så blir det ännu en målgång, för även hus nummer 18 har överlevt, delvis med krigsskador, men är enkelt renoverat för inte alltför länge sedan.

Här handlar det åter om en typisk *Mietkaserne* med gatuhus, gårdsflyglar och trädgårdshus; sammanlagt ett trettiotal lägenheter jämte en firma för elektriska installationer. Den ursprungliga gamla bastanta porten mot gatan är fortfarande mer eller mindre intakt. Och i

grannhusen finns numera turkiska centralrådets kontor, tandläkare och *Spielothek*/Casino, – samt sedan något år Van Dorens cocktailbar som tidigare var Molly Lufts *Kneipe*, och Molly Luft – född som Edda Blanck i Pommern 1944, gift Kurtzer och död i Berlin 2010 – var stadens kändaste, tjockaste och mest sminkade *horacum*-bordellmamma. Med en nettovikt på hundrasjuttio kilo, omtalad när hon precis som lågprisbutikerna annonserade om extrapris, och efter sitt frånfälle nekrologad i de flesta större tyska tidningar.

Berlin är alltfört det avgiftsbelagda knullandets huvudstad, *die Hure Babylon, die grosse Hure*; i praktiken beskyddad av Angela Merkel.

För egen del trängtar jag efter en kopp kaffe.

Kosmos: ungefär där Kosmosbiografen tronar vid en öppen plats låg fastigheten Frankfurter Allee 340, där Döblin skrev Berlin Alexanderplatz.

Frankfurter Allee. S-Bahn från Schönhauser Allee, stationen ligger trehundra meter från min bostad, jag älskar S-Bahn, över mark och med utsikter, löser biljett i en automat, tvåochtrettio europapengar, *und dann entwerten*, två tatuerade tjejer klunkar öl på en bänk, intrikata mönster dansar över bröst och halsar, tåget kommer, linjen är det klassiska ”hundhuvudet”, ringbanan, S 9 som numera går från Pankow till Schönefeld, och femte stoppet efter påstigning är Frankfurter Allee, station av ljus tegel, ritad som så många andra av Berlins stationer av Alfred Grenander (1863-1931) från Skövde, invigd 1890/91 vilket gör att Alfred Döblin måste ha passerat här åtskilliga gånger, och på ömse sidor om detta småskaligt vackra bygge reser sig två anskrämliga gallerior – uppförda efter *die Wende* och fantasilöst döpta till Ring-Center I och II, och efter några snabba steg står jag på Frankfurter Allee, som mellan 1949 och 1961 hette Stalinallee. Brusande trafik och jag fokuserar husraden rakt framför mig, på andra sidan gatan.

Året innan första världskriget bröt ut var Döblin tillbaka i borte östern – med bostad på Frankfurter Allee 194, som något år senare bytte nummer till 89, och detta hus låg ungefär vid den punkt där jag fäst blicken.

När jag första gången sökte Döblins miljöer 1980 vill

jag minnas att delar av kvarteret fanns kvar, en eller ett par höga slitna byggnader, granne med apotek och stadsmission, och invid dem ett par provisoriska baracker och tomma ytor efter bomber och rivningar. Och där den ena gallerian nu ligger fanns ett hus som till följd av kriget blott bestod av en brunputsad bottenvåning försedd med svart takpapp, och i denna byggnad rymdes en butik som skyltade med fyra dammiga bysthållare, jämte en liten krog som bara hette *Gaststätte*. Kvar fanns också – femhundra meter norr om gatan – det stora slakthusområdet som Döblin ingående behandlade i *Berlin Alexanderplatz*, och vars tegelbyggnader idag bland annat rymmer livsmedels- och lågprisbutiker.

Huset där Döblin bodde och arbetade revs några år senare – före *die Wende* enligt mina informanter – och ersattes med ett *Plattenbau*, och i denna byggnad – nu med nummer 104 – finns förutom bostäder Hoa Mais asiatiska supermarket, restaurangen Thai Küche och Steinkes *Gaststätte*, alla etablerade efter DDR:s upplösning, och i angränsande fastigheter ligger mynthandel, Berliner Bank och Vodafone. Jämte bakgårdar med allehanda små verkstäder.

Vodafonehuset med nummer 102 är en riktig överlevare, kvar från tiden och snyggt renoverat, sannolikt byggt omkring 1870, och i detta hus höll Lenin – som då bodde på Flensburger Strasse 12 (idag 22) i stadsdelen Moabit – ett anförande inför en skara församlade arbetare 1895.

På hörnet mot Jessnerstrasse, som fick sitt namn efter teatermannen Leopold Jessner 1951 efter att tidigare ha hetat Kronprinzenstrasse, ligger apoteket Friedrich på exakt samma plats som på Döblins tid men den byggnad som möter samtida ögon är ett DDR-bygge. Vars läge dock bekräftar Joyce tes från Dublin om att apotek aldrig flyttar, minns historien om när Molly skulle ha citrontvål från Sweny's Pharmacy, och jag tänka mig att många av Döblins recept säkerligen hämtades ut i det ursprungliga huset. Och som en parentes överlevde grannhuset på Jessnerstrasse 4 krigets bomber, och ungefär så bör åtskilliga av byggnaderna i området en gång ha sett ut.

Från Frankfurter Allees östra del drar jag mig mot dess västra och den plats där nummer 340 en gång låg – det hus där Alfred Döblin bodde 1919-1930, och där han skrev *Berlin Alexanderplatz*, och det blir en promenad på två kilometer.

Gatan är lång, bred och imponerande med sina väldiga huskroppar helt i renrasig Stalinarkitektur, merendels elva våningar höga. Jag minns när jag gick här första gången – med mina föräldrar – i mitten på 1950-talet, hade aldrig sett så många stora byggnader intill varandra förut, och jag upplevde gatan som oändlig. Blott enstaka bilar brummade förbi på lågoktanig bensin, avgasmolnen stank, solen stekte, och luften var bemängd med damm från pågående byggen.

Fortsätter framåt, förbi arkitekten Hermann Hensel-

manns (1905-1995) två stora ljusa krokaner vid Frankfurter Tor, byggda 1953-1956, varefter gatan löper västerut som Karl-Marx-Allee.

Fastigheten Frankfurter Allee 340 och angränsande kvarter bombades och jämnades senare med marken, den intilliggande tvärgatan Tilsiter Strasse återuppstod som Richard-Sorge-Strasse 1969 – uppkallad efter motståndsmannen och spionen Richard Sorge, född i Baku 1895 och avrättad i Tokyo 1944, och den andra men något mindre tvärgatan som på Döblins tid hette Mögliner Strasse ströks från stadsplanen 1958.

På denna relativt stora yta, som skapats av krig och bulldozers, byggdes bland annat premiärbiografen Kosmos omkring 1960 – med adress Karl-Marx-Allee 131; idag eventlokal. Och under hela detta komplex finns ett parkeringsgarage – av förmodligen yngre dato.

Kosmos var på sin tid DDR:s största biograf, ritad av arkitekttrion Kaiser, Aust&Kunert i någon sorts ljus post-funkis med en stor öppen plan mellan huskropp och gata, och efter den vidtar trädkantade trottoarer ner mot Weberwiese.

Det var alltså här någonstans, i ett hus som inte längre finns, som Döblin skrev *Berlin Alexanderplatz* men den förändrade topografin gör att de beramade historiska vingslagen uteblir.

Att ens försöka spåra en bråkdel av Döblin och hans tid i kvarteret går inte men det finns en minnes- och informationstavla.

1992 pryddes gångstråket framför biografen även av en stor Döblinbyst i brons men den sågades ner från sin stensockel av metalltjuvar 2010. Varpå konstnären Siegfried Wehrmeister, född 1949 och uppvuxen i Östberlin, göt en ny byst 2011 – placerad i biblioteket på Frankfurter Allee 14a. För att på så sätt minska stöldrisken.

Samtliga hus på ömse sidor om Kosmos är i princip bostadskolossoer från 1950-talet med kommersiella verksamheter i gatuplanet, grannhuset till höger rymmer således numera försäkringsbolaget Allianz, stekhuset San Diego och den lilla teatern Kabarett Charly M – där Charly M naturligtvis står för Karl Marx, medan grannen till vänster hyser grekisk, böhmisk och mexicansk restaurang.

Före kriget hette huset där restaurangerna nu ligger nummer 341, och där bodde bland annat en kreaturskommissionär, som mycket väl kan ha givit Döblin upplysningar inför det långa och detaljrika ”slakthuskapitlet”: *Denn es geht dem Menschen wie dem Vieh; wie dies stirbt, so stirbt er auch.*

Visionärt och förebådande, som om Döblin anade att knivar väntade.

Sedan U-Bahn igen, linje 5 från Hönow, rekryteringsaffischer från *Bundeswehr* vanpryder vagnens väggar, visar uniformerade soldater invid parollen *Für Recht und Freiheit*, genom Schillingstrasse och än en gång byte på Alex, linje 2 riktning Pankow, passerar

Rosa-Luxemburg-Platz, Senefelderplatz och Eberwalder strasse som Biberkopf åkte förbi och där Skladanowsky filmade när stationen hette Danziger Strasse, och vidare norrut till Schönhauser Allee, avstigning och kort promenad till hyresrummet på Schivelbeiner Strasse, hälsar på bekanta ansikten, köper en kaka av fru Sommer i bageriet, låser upp porten, ger motorcykeln ett öga, nästa port är olåst, brygger te i det lilla kök jag delar med andra, slår mig ned vid bordet, anteckningar och tuschpennor, kartor och förstoringsglas. Bearbetar dagen.

*Döblins sista adress: på Kaiserdamm 28 – mitt i bilden
– avslutade Döblin sin tid i Berlin*

Bortre västern. Kaiserdamm ligger i den västligaste delen av gamla Västberlin, ungefär elva kilometer väster om Alexanderplatz – i en synnerligen borgerlig stadsdel som aldrig tilltalat mig personligen, och hit för U 2 – riktning Ruhleben – direkt från Schönhauser Allee, en mördande trist sträcka med tjugoen stationer efter vägen.

Förra gången jag var här var 1980 eller 1981, när jag gjorde några av mina första Döblinstudier i Berlin – och jag vet från läsefrukterna att byggnaden finns kvar. Så när jag kliver upp från resan under jord handlar det blott om ett återbesök för protokollet. Om att se huset idag och ta några bilder.

Själva fastigheten Kaiserdamm 28 ser precis ut som jag minns den, den är sex våningar hög med balkonger ut mot gatan, och fasaden är putsad i ljusgönt. Över porten tronar en huggen stenfris föreställande kvinna med barn, och när jag tittar in kan jag notera att delar av den ursprungliga inredningen alltjämt finns kvar i trapphuset.

En minnesskylt av porslin sattes upp 2003, stals två år senare och byttes mot en ny.

Dagens hyresgäster är bland annat en försäkringsmäklare och psykoterapeuterna Stiege och Enneking, samt någon som heter Mulack – och det är ett namn som får mig att hoppa till.

Ty den Mulack jag tänker på var murarmästare i östra Berlin på 1600-talet, och efter honom namngavs en trång gränd i stadsdelen Mitte – först till Mulackgasse 1699 och därefter till Mulackstrasse 1862 – och det var på denna hor- och supgata som många av figurerna i *Berlin Alexanderplatz* rörde sig; i anslutning till den beryktade krog som kallades Mulackritze.

Om personen med detta namn i Döblins gamla hus har någon koppling till murarmästaren vet jag inte men jag kan alltid tillåta fantasin att skena.

Det är ett gedigt hus, förmodligen byggt omkring 1920, och här finns dessutom en hyresledig lägenhet: en femrummare på tvåhundra kvadrat – med en varmhyra på 1 838 euro i månaden.

Det enda som egentligen förändrats på de drygt trettio år som gått sedan jag var här förra gången är innehållet i delar av omkringliggande byggnader: optikern ligger förvisso kvar men hotellen Korff och Mania heter numera Brandies och Amelie, medan ost och antikt blivit kläder, nagelvård och trattoria.

45.

Kvarstående. Men det finns mer kvar med anknytning till den här texten i Berlins samtida stadslandskap. Gymnasiebyggnaden från 1868 som då härbärgerade Köllnisches Gymnasium där gossen Alfred fick friplats 1891 klarade kriget, svårt skadad och reparerad i om-

gångar, rymmer idag musikskolan Fanny Hensel med gatuadress Wallstrasse 42.

Av de många miljöer som passerar revy i *Berlin Alexanderplatz* kan man fortfarande finna byggnader från tiden, överlevare som både klarat kriget och DDR:s omfattande saneringar – så till exempel i kvarteren mellan Hackescher Markt och Rosenthaler Platz. Av de gamla husen i detta område har åtskilliga givits behövliga renoveringar efter *die Wende*.

Småkrogarna från Biberkopfs värld är däremot borta – de sista trettio två hor- och bögsyltorna på och kring Mulackstrasse stängdes av DDR 1951-1952.

Inredningen i den klassiska tillika svårt belastade bar som kallades Mulackritze, där den fiktive Biberkopf hängde – *Ritze* är grov slang för det kvinnliga könsorganet men kan också betyda ”trång gränd” – räddades av en känd transvestit i samband med rivningen 1963, och byggdes upp i hennes *Gründerzeitmuseum* i Mahlsdorf. I januari 2010 träffade jag dessutom ett pensionerat par – han kock och hon servitris – med egna minnen från åren efter kriget, då Mulackritze och andra hak ånyo var erotiska tummelplatser. Precis som under Weimartiden.

I Västberlin levde dock prostitutionen och det sexuella utagerandet hämningslöst vidare, och i stadens östra del – med låga hyror och gott om tomma lokaler – öppnade öppnade tjugtals hor-, bög- och pervoställen så fort muren hade fallit.

Det stora torget som gav namn åt boken *Berlin Alexanderplatz* förstördes däremot nästan helt av allierade bomber i början av april 1945, återuppbyggdes i ”modern öststil” från 1950-talet och framåt. För att under de senaste två decennierna utvecklas i samklang med marknadskrafterna; inkluderande försäljare av t-shirts med Che Guevaras bild.

Brandstationen från 1864 på Lindenstrasse – där Skladanowsky falsklarmade och filmade – fick omfattande skador under kriget, renoverades men stängdes 1961. Den låg då direkt intill muren, och är efter ytterligare ombyggnad stadsdelscentrum sedan 1996 – samma år som denna del av gatan bytte namn till Axel-Springer-Strasse efter den konservative tidningsmannen. Som bland annat skapade den högerpopulistiska *Bild-Zeitung*, vars sensationsjournalistik fick Nobelpristagaren Heinrich Böll att skriva romanen *Die verlorene Ehre der Katharina Blum* (1974).

***Hörnet:** Skladanowsky-Eck! Här experimenterade Skladanowsky och Fenz med fotografi och rörliga bilder. Med stationen Danziger Strasse (1913) blev platsen senare en betydelsefull knutpunkt, som också figurerar i Döblins bok Berlin Alexanderplatz där "den elektriska knirkar runt hörnet" vid Schönhauser Allee*

Sidospår igen. Film och bildmakarfamiljen Skladanowsky är betydligt lättare att följa genom Berlin, bland annat tack vare den fackvetenskapliga boken *Max Skladanowsky* av Joachim Castan (1995), och Wim Wenders halvdocumentära film *Die Gebrüder Skladanowsky* (1996), jämte noggranna uppgifter i *Berliner Adressbücher*.

Efter att sedan 1855 ha bott och verkat på Alexandrinenstrasse 55, Dresdener Strasse 16, Schönhauser Allee 50 och Nostitzstrasse 39 flyttade pappa Skladanowsky och hans familj 1884 till Berliner Strasse 40 i stadsdelen Pankow. Max var då tjugoett år gammal, och hade 1877 och något år framåt lärt sig fotografi hos Atelier J Werner på Alte Schönhauser Strasse 24, samt glasmåleri och litografisk teknik hos Atelier G Dehn på Schönhauser Allee 48.

Vidare vet vi att Max sammanlagt hade fyra kombinerade affärs- och fabrikslokaler: 1897 på Buchholzer Strasse 14, 1899-1901 på Linienstrasse 32, följt av Schwedterstrasse 35a 1902, och från 1918 på Schönhauser Allee 56, där han även visade film, samt att han köpte en villa på Waldowstrasse 28 i stadsdelen Niederschönhausen 1908 – ungefär tre kilometer norr om föräldrahemmet.

Av husen där Max gick i lära klarade fastigheten Alte Schönhauser Strasse 24 kriget; byggd 1842, fem vå-

ningar, och idag med bokhandel i gatuplanet. I detta hus verkade också ungefär samtidigt läkarpionjärerna Franziska Tiburtius och Emilie Lehnas.

Fastigheten på Schönhauser Allee 48 är däremot ett nybygge, där en av hyresgästerna, butiken Xtrax, säljer häftiga kläder och accessoarer för ”den underjordiska scenen”; i två etage. Vinyl, läder, nitar, dödsallar och andra attribut som var en omöjlighet före *die Wende* – precis som de helkroppstatuerade expediterna. I samma byggnad återfinns även Johanneshjälpen, en genealog som dessutom reglerar arvsskiften, advokat, tandläkare och *Lohnsteuerhilfe*.

Dagens fastighet med adress Berliner Strasse 40 – Max föräldrahem i hörnet mot Maximilianstrasse – är sannolikt uppförd omkring 1920, rymmer bostäder, damfrisering och Sportsbar Maxi 1.

Krogen Feldschlösschen på Berliner Strasse 27, i vars trädgårdsservering Max gjorde sina tidiga filmexperiment, har en egen historia.

Etablissemangen var på den här tiden något av ett utflyktsmål, och i den sal där man dansade visade Max redan 1895 några av de mycket korta filmsekvenser han tagit i trädgården, varefter lokalen omkring 1910 blev biografen Pankower Lichtspieltheater, som byggdes om runt 1927 till biografen Tivoli med fyrahundra sittplatser, och här visades – efter ännu en ombyggnad 1960 – film fram till 1994. Därefter gjordes flera försök att återuppta verksamheten men utan fram-

gång, och byggnaden förföll, såldes till en kvinnlig mäklare 2003 – för att rivas och ge plats åt en ful Lidlbutik; i vars golv en liten mosaik med orden 1895 BIOSKOP 2005 fällts in.

Intill Lidlbutiken – granne med flyttfirman Umzüge Brilliant – ligger en halvt igenvuxen skräptomt som eventuellt kan vara en rest av Feldschlösschens trädgårdsservering, och på en närbelägen gavel vid fastigheten Mühlenstrasse 12 har någon – i modern tid – målat ett antal filmrutor föreställande scener från Skladanowskys första upptagningar.

Huset på Schönhauser Allee 147 – i fin *Gründerzeit*arkitektur – där Max laborerade med fotografen Wilhelm Fenz 1892 finns kvar; idag med bostäder, stängd elinstallationsfirma, fotograf, urolog, och en källarstudio som avlägsnar tatueringar och förstorar läppar medelst *Fettabbau*.

Av fabrikslokalerna återstår Buchholzer Strasse 14, ett fem våningar högt bostadshus av rödtegel från 1800-talets andra hälft.

Linienstrasse 32 är sedan länge en utbombad skräpig ”park”, och Schwedterstrasse 35a ett ljusputsat bostadshus från DDR-tiden. Medan Schönhauser Allee 56 – ersatt med ett nytt hus omkring 1920 – hyser bostäder, butik med japanska sockor och *Spielothek*. Här låg för övrigt tobakskungen Josef Garbatys första cigarrettfabrik 1896-1906; med storsäljaren *Königin von Saba*.

Waldowstrasse 28, där Max bodde under trettio år bjuder oväntad ögonfröjd: ett litet nätt och klassicistiskt tvåvåningshus med vackra arkitektoniska detaljer som till exempel pilastrar med korintiska kapitäl på ömse sidor om fönstren; rymmer idag ett par privatbostäder och en liten redaktion för en showbiztidning. Vid huset finns sedan 1998 en minnesskylt.

En liten lustighet förtjänar också att nämnas, ty vid dagens S-Bahnstation Eberswalder Strasse (under DDR-tiden Dimitroffstrasse) på Schönhauser Allee mot Kastanienallee finns en gatukorsning som i folkmun bland äldre berlinare alltså benämns Skladanowsky-Eck. Efter de bilder och filmexperiment som Max gjorde i just detta gaturum. Hundra meter därifrån kan man för övrigt äta stekt björn för sextiofem euro. Eller fortsätta till Konnopkes världsberömda korvkiosk – belägen under framrusande tåg.

Slutligen: Nöjespalatset Wintergarten/Central-Hotel på Friedrichstrasse – där den första filmföreställningen ägde rum – bombades i slutet av juni 1944, varefter de kvarvarande ruinerna sprängdes 1950. Ett liknande öde mötte Oskar Messters ateljé på andra sidan gatan.

Äreminne: Alfred-Döblin-Platz i Kreuzberg, bilden tagen 1981 då dessa kvarter var grov slum

Ärebetygelser. Efter kriget hedrades flera av de personer som passerat genom den här lilla boken, fick ge namn åt gator och platser i Berlin.

Först ut var DDR-myndigheterna som redan 1947 döpte om Baltenplatz och Petersburger Strasse till Bersarinplatz och Bersarinstrasse efter generalöverste Nikolai Erastovitj Bersarin – upphöjd till hedersmedborgare i Berlin 1975. Följt av en omvärdering 1991 då Bersarin och hans gata ströks, varefter han återupprättades 2003. Med tack för de insatser han gjort för staden där han ånyo är *Ehrenbürger*.

Den sista maj 1951 blev Wrangelstrasse i den nordliga stadsdelen Niederschönhausen – uppkallad efter den i Stettin födde generalen Friedrich Wrangel – Skladanowskystrasse, samtidigt som Artilleriestrasse i stadsdelen Mitte döptes om till Tucholskystrasse.

Därefter gick drygt ett kvarts sekel innan staden Västberlin – ständigt senfärdig med att hugfästa minnet av betydande anti-nazister – pliktskyldigt gav sin hyllning till Alfred Döblin genom att 1978 upphöja en dittills namnlös gatukorsning i Kreuzberg till Alfred-Döblin-Platz – belägen i ett då grovt förslummat område med stor turkisk inflyttning nära den kluvna Sebastianstrasse och muren. Varpå DDR-myndigheterna hakade på två år senare – med Alfred-Döblin-Strasse i ett nyanlagt ”miljonprogram” i östliga Marzahn.

Det var för övrigt i närheten av Sebastianstrasse som Rainer Werner Fassbinder (1945-1982) spelade in delar av sin drygt femton timmar långa version av *Berlin Alexanderplatz*; med Günter Lamprecht (f. 1930) i huvudrollen som Franz Biberkopf. För i dessa kvarter, belägna i dåvarande Västberlin, fanns fortfarande relativt orörda och slitna miljöer som överlevt kriget. Hus, gator och bakgårdar som lätt kunde förvandlas till Weimartid.

Även medlöparen Heinrich George blev en gata – 1998 i Babelsberg (Potsdam) där man producerat film sedan 1912.

En bra sammanfattning av Berlins historia från äldsta tid till nutid är Folke Schimanskis *Berlin* (2010).

48.

Cigarr. Tiden i Berlin rullar på, en amerikan som blev kvar i staden och slog sig ner i öst har framkallat mina filmer, det är sen kväll och jag sitter i mitt rum på Schivelbeiner Strasse, förbereder rituellt min sortie från rökarnas värld, allt är noga planerat – liksom den finala manifestationen.

Jag har duschat och bytt om till en ren och fräsch t-shirt efter dagens gatusvettande, följt av jeans och tunna svarta tygskor – som jag en gång köpte för tre euro av en kines i Pasewalk, och jag minns att det var en dag då vräkande regn gjort mina läderstövlar obrukbara.

Efter en liten promenad i kvarteret börjar nedräkningen, och jag öppnar fönstret sedan jag först föst bort alla jäkla gardiner och rensat fönsterbänken från mina belamrande prylar, eftersom tyska fönster alltid öppnas in mot rummet; sannolikt för att husens kvinnor – givetvis husens kvinnor – ska kunna putsa rutorna, utan att behöva riskera att ramla ut och bryta nacken.

När dessa övningar är genomförda fyller jag som planerat ett dricksglas med högklassig rysk vodka från Urbanovitjs delikatessbutik belägen hundra meter längre ner på gatan, och placerar mig – sittande – i fönstret med blicken mot bakgård, parkerad motorcykel, lindar, soptunnor och begynnande natthimmel, och så tänder jag min *cerut* med täckblad av finaste Sumateratobak, smuttar och röker, fyller lungorna med ren naturprodukt.

Tusen tankar och bilder virvlar givetvis genom huvudet, jag tycker mig känna Döblin och Skladanowsky vid det här laget, har döpt om dem till Kåte Affe och Fiffige Max – medan Biberkopf blivit en familjär och ordagrann Frasse Bäverskalle, och när cigarren närmar sig sin final tömmer jag glaset, drar ett sista bloss och sprätter ut fimpen genom fönstret. Och eftersom de flesta på denna bakgård känner mig – några av grannarna dessutom är förvarnade, unnar jag mig att avge ett riktigt vrål ut över nejden.

- *Das war meine letzte Zigarre*, och när dessa ord fallit från himlen ner på Schivelbeiner Strasses bakgårdar och

gatubeläggning är jag inte längre nikotinist; tänker ej heller föda den profithungrande farmakologiska tugggummiindustrin. Vilket snart bör firas med en ny tatuering.

Tatueringar! Jag har förresten aldrig tidigare sett så många tatuerade människor som denna sommar i Berlin, troligen fler kvinnor än män, merparten är mellan tjugo och fyrtio, och det handlar om stora etsningar; hela ben, armar och kroppar – en veritabel explosion av anmärkningsvärd mångfald, polykrom som svart.

Mineralvatten och tandborstning. Imorgon tänker jag börja skriva boken om Alfred Döblins uppväxt i Stettin och fortsatta liv i Berlin – med utgångspunkt från hans många adresser. Forma en växelsång mellan två städer; mellan dåtid och nutid. Widebum widebum.

EFTER WIDEBUM

Min första text om Alfred Döblin och miljöerna i *Berlin Alexanderplatz* publicerades i tidskriften *Studiekamraten* på våren 1981 och återtrycktes påföljande år i berättelsesamlingen *Städer och hotellrum*, varefter glada tillrop från bland annat Leif Nelson, Alvar Alsterdal och Günter Dallmann fick mig att forska vidare om den tyske skriftställaren. Vilket i sin tur – långt senare – resulterade i den här skriften, publicerad som pappersbok sent på hösten 2012. Varpå den lades ut på nätet med denna efterskrift i januari 2013.

Jag brukar sällan eller aldrig beklaga mig över självpåtaget arbete – eftersom det är just självpåtaget – men *Widebum widebum* är det mest tidskrävande jag skrivit sedan jag plitade färdigt min doktorsavhandling 1972. Bortåt tretusen obetalda timmar tog det döblinesiska äventyret – från ax till limpa, inklusive resande och litteraturstudier. Och jag var på väg att ge upp flera gånger sedan jag fastnat i polsk språkförbistring, eller gått vilse bland berlinska gatunummer som inte längre finns.

Språkförbistringen i Szczecin är för övrigt resultatet av det glapp i bildningstraditionen som uppstod efter andra världskriget när stadens skäligen välskolade tyska befolkning fick ge plats för omflyttade polacker och ukrainare – i en tid när återuppbyggnad gavs högsta

prioritet, och då det bokstavligen var viktigare att kunna svetsa och mura än att behärska det engelska idiomet.

Och à propos bristande språkliga färdigheter drar jag mig också till minnes att Alfred Döblin inte kunde ett ord franska eller engelska när han flydde från Tyskland, och att han fick lära sig de båda språken under exilåren i Frankrike och USA.

Något märkligt skulle jag vilja säga med tanke på hans akademiska bakgrund.

Widebum. Förvisso skulle jag ha kunnat krydda min bok med fler anekdoter om Döblin och hans samtid men någon gång måste man sätta punkt, och jag väljer att göra det i Paris – några hundra meter söder om Eiffeltornet. Ty här, i ett sex-sju våningar högt stenhus från 1910 och rymmande femton lägenheter, på Boulevard de Grenelle 31 (uppkallad efter en tidigare kommun) låg Döblins sista ”riktiga” bostad. Det var en trerummare som införskaffades på våren 1953 då Döblin besviken och bitter lämnade Tyskland – han var ju fransk medborgare. Familjens möbler, böcker och andra ägodelar fanns lagrade i Paris sedan flykten 1940, och det var härifrån han gång på gång skickades till olika sjukhus i det gamla hemlandet när hälsan vacklade och skapade akuta tillstånd.

Sista gången Döblin vistades i sin parisiska boning var på våren 1956, drygt ett år innan hans jordiska sortie i Emmendingen – varifrån hustrun Erna återvände till Paris. Där hon tog livet av sig den femtonde september

1957. Sannolikt i nyss nämnda byggnad.

Idag rymmer huset alltfört lägenheter, med ett marknadsvärde på omkring niotusensjuhundra euro per kvadratmeter, och Döblins gamla port flankeras av en koreansk restaurang och en italiensk pizzeria.

Själv har jag när detta skrivs varit rökfri i drygt åtta månader, alltså ilar jag vidare. Risken för återfall hade annars varit stor om jag slunkit in hos italienarna för ett glas vid baren.

C-J C

Alfred Döblins sista riktiga bostad – på Boulevard de Grenelle i Paris (Foto: Peter Charpentier)

Szczecin: I detta tunga hörnkvarter – som förmodligen överlevt kriget – vid Lindenstrasse (idag där Aleja 3 Maja möter Narutowicza) bodde familjen Döblin fram till Max flykt sommaren 1888, och det var härifrån Sophie och barnen begav sig till Berlin.

WIDEBUM, WIDEBUM

finns också som pappersbok.

Den kan beställas genom

insättning av 120:- (inkl porto) på pg

28 58 34-8